

Cenzura u tiskanim medijima u Hrvatskoj

Ćurčić, Stjepan

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:931623>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

Diplomski sveučilišni studij Mediji i odnosi s javnošću

Stjepan Ćurčić

Cenzura u tiskanim medijima u Hrvatskoj

Diplomski rad

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Nives Tomašević

Osijek, 2023.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU

Diplomski sveučilišni studij Mediji i odnosi s javnošću

Cenzura u tiskanim medijima u Hrvatskoj

Diplomski rad

Povjerenstvo za ocjenu i obranu diplomskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Borko Baraban, predsjednik
2. prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić, članica
3. izv. prof. dr. sc. Nives Tomašević, mentorica, članica

Osijek, 2023.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Stjepan Ćurčić potvrđujem da je moj diplomski rad
diplomski/završni
pod naslovom Cenzura u tiskanim medijima u Hrvatskoj

te mentorstvom izv. prof. dr. sc. Nives Tomašević

rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku, 28-03-2023

Potpis

IZJAVA O LEKTURI

Ja, **izv. prof. dr. sc. Maja Glušac** (Odsjek za hrvatski jezik i književnost, Filozofski fakultet u Osijeku) izjavljujem da je rad naslova *Cenzura u tiskanim medijima u Hrvatskoj* autora **Stjepana Ćurčića** lektoriran prema pravilima hrvatskoga jezika.

Osijek, 23. ožujka 2023.

izv. prof. dr. sc. Maja Glušac

SAŽETAK

U radu se proučava cenzura kao pojava koja podrazumijeva sve postupke koje vlasti poduzimaju protiv medija čiji rad iz određenih razloga smatraju opasnim i nepoželjnim za vlast i društvo kroz povijest pa sve do danas. U prošlosti su vlasti uvijek nastojale utjecati na sadržaje koji su mogli utjecati na javno mnijenje, a time i na podršku postupcima i načinu vladanja te upravljanja društvom. Svrha cenzure uvijek je bila sprječavanje širenja politički nepovoljnih ideja, odnosno onih ideja koje bi za posljedicu mogle imati stvaranje društva koje će se protiviti odlukama vlasti i izroditi ideje novih društvenih i političkih uređenja na čelu s novim vlastima. Dakle, može se zaključiti da je osnovni cilj korištenja cenzure kroz povijest pa sve do danas održavanje moći i podrške postojećoj vlasti. U radu će biti prikazano i kako se cenzura kroz povijest mijenjala te kakav utjecaj ona ima danas na novinarstvo, tisak i medije u Hrvatskoj i svijetu. Prikazat će se i novi trendovi preuzimanja medija od strane velikih stranih medijskih grupa, koje, umjesto lokalnih političkih benefita, fokus stavljaju na ostvarivanje profita.

Ključne riječi: cenzura, politička cenzura, vlast, tiskani mediji, profit, politički utjecaj, medijske politike, sloboda medija

ABSTRACT

The paper examines censorship as a phenomena that includes all actions taken by the authorities against the media, whose work they consider dangerous and undesirable for the government and society throughout history up to the present day. In the past, the authorities always tried to keep control over the content that could influence public opinion, and thus support the procedures and way of ruling and managing society. The purpose of censorship has always been to prevent the spread of politically unfavorable ideas, that is, those ideas that could result in the creation of a society that will oppose the decisions of the authorities and back up the ideas of new social and political arrangements led by some new authorities. So it can be concluded that the main goal of using censorship throughout history and up to today is to maintain the power and support of the existing government. The paper will also show how censorship has changed throughout history and what influence it has on journalism, the press and the media in Croatia and the world nowadays. New trends in media; takeover by large foreign media groups, who, instead of local political benefits, focus on making a profit, will also be presented.

Keywords: censorship, political censorship, government, print media, profit, political influence, media policies, media freedom

SADRŽAJ

1. UVOD	8
2. METODOLOGIJA RADA	10
2.1. Cilj i struktura rada	10
3. TEORIJSKI PRIKAZ CENZURE	11
3.1. Pojam cenzure.....	11
3.2. Oblici cenzure.....	13
4. CENZURA U HRVATSKOJ.....	18
4.1. Cenzura za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.).....	18
4.2. Cenzura za vrijeme Jugoslavije (1945. – 1990.).....	22
4.3. Klauzula o slobodi tiska u Hrvatskoj.....	27
4.4. Sloboda medija u novije vrijeme	29
4.5. Novi oblici cenzure.....	39
5. USPOREDBA HRVATSKE I SVIJETA.....	41
6. ZAKLJUČAK	45
POPIS LITERATURE	47
POPIS SLIKA	51
POPIS GRAFIKONA	52

1. UVOD

Iz današnje perspektive može se reći da je najvažnija prekretnica u razvoju ljudske misli bio izum pisma. Od vremena kada je čovjek naučio zabilježiti govor na materijalnoj površini ubrzao je protok informacija i stvorio preduvjete za rapidan napredak društva. Čovjek je pisanjem pobijedio vremenska ograničenja govora i omogućio informacijama da imaju dug životni vijek, a time i nemjerljiv utjecaj na ljude i društvo u cjelini.

Od tada do danas pisana riječ postala je moćno oružje koje je postavljalo nove i rušilo stare vladare i države. Svi koji su bili na vlasti ili imali utjecaj na društvo trudili su se kroz povijest na sve načine kontrolirati ovo moćno oružje često i ne birajući sredstva, a sve kako bi kontrolirali svoju reputaciju, opravdavali svoje postupke, utjecali na mišljenje društva, društvena događanja i slično. Takva kontrola objave sadržaja i informacija naziva se cenzura.

Ljudi su, razvojem znanja i spoznavanjem mogućnosti u svijetu oko sebe, stvorili društvo u kojem su sve manje ovisni o samoj prirodi, a sve više o društvu koje su stvorili i koje ih tehnološki, kulturološki i hijerarhijski uvjetuje, odnosno ograničava. Samim ograničavanjem znanja odnosno podataka i informacija koje su masama dostupne veća je mogućnost kontrole te iste mase odnosno moć uvjeravanja da su postupci za koje elitna manjina smatra da ih treba provoditi ispravni. To znanje kao privilegija manjine oduvijek je bilo poluga moći putem koje se vladalo, a kritičko mišljenje i neslaganje s vlastima bilo je nepoželjno i kažnjavalo se na razne načine, osobito u totalitarnim sustavima koji su počivali na apsolutnoj kontroli mišljenja. Orwell je kazao da su totalitarna društva ona u kojima je u danom trenutku dopušteno imati samo jedno mišljenje, čime je najbolje opisan termin jednoumlje.

Organizacija upravljanja drugim pojedincima iz društva kroz povijest se razvijala i usavršavala jednako kao i društvo u cjelini. Dostupnost znanja i informacija, nekada privilegija i monopol elitnih manjina, danas se, barem naizgled, smatra javnim dobrom svih članova društva. Je li to baš tako i u kojoj se mjeri i danas provodi cenzura, najbolje se može saznati tek s vremenskim odmakom, jednako kao što se tek danas nazire cjelokupna slika događanja u prošlosti iz koje je moguće objektivno prosuditi kolika je bila razina upravljanja masama i ograničavanja informacija u nekom prošlom vremenu.

Također, razvojem društva razvijaju se i novi modeli utjecaja na sadržaj informacija koje se objavljuju, pa tako ovaj rad sadrži i prikaz novih modela utjecaja na javno mišljenje kao

osnovnu kategoriju za podršku sustavima politike, elita, lobija i raznih organizacija na čiji rad i ciljeve utječe javno mišljenje.

2. METODOLOGIJA RADA

2.1. Cilj i struktura rada

Cilj izrade rada smješten je u tematsko područje proučavanja cenzure i njezina utjecaja na društvo u Hrvatskoj te usporedbu s istim pojmovima i događanjima u svijetu.

U prvom dijelu rada bit će prikazana cenzura kroz povijest analizom teorije i primjera na temelju kojih su se donosili zaključci o cenzuri u različitim društvenim sustavima, od samih početaka koji su obilježili našu povijest do danas, ali i pogled u budućnost.

U drugom dijelu bit će prikazana povijest cenzure u Hrvatskoj kroz 20. stoljeće u svim društveno-političkim uređenjima u kojima se Hrvatska našla s obzirom na povijesne okolnosti.

U trećem dijelu bit će prikazana cenzura u Hrvatskoj od njezine samostalnosti s kraja 20. stoljeća pa do danas, uz analizu promjena u medijskom sustavu i današnji *modus operandi* cenzora u društvu. Bit će analizirana i cenzura u današnjem vremenu kroz pitanje kakav je trend cenzure u Hrvatskoj kao novorazvijenoj demokraciji.

U četvrtom će dijelu biti prikazani novi trendovi sprege velikih kapitalističkih grupacija i medija kao promjena u iskorištavanju potencijala medija s političkih prema tržišnim benefitima.

U petom će dijelu biti prikazana današnja usporedba Hrvatske i drugih zemalja u okruženju i svijetu s obzirom na medijske slobode te analiza trenda slobode medija u Hrvatskoj u posljednjim godinama s obzirom na relevantne istraživačke izvore.

3. TEORIJSKI PRIKAZ CENZURE

U ljudskom društvu oduvijek su postojale težnje za pravom na izražavanje vlastitih stavova i misli, bez straha da će vas netko u tome pokušati spriječiti ili za to kazniti. Sloboda govora smatra se nužnim uvjetom demokracije te se u zemljama gdje nema slobode govora ljudi boje reći što misle jer znaju da postoji mogućnost da ih vlasti zbog toga kazne ili obilježe kao nepoželjne članove društva, što posljedično dovodi do odbacivanja od strane tog istog društva. Slavni mislilac John Stuart Mill smatra da je sloboda govora važna ne samo zato što svatko ima pravo na slobodu izražavanja, već i zato što zajednica u kojoj živimo ima pravo čuti naše misli, te da je sloboda govora uvijek važna u borbi između slobode i vlasti, borbi koja prati čovječanstvo od samog početka.

Sloboda medija, prema McQuailu (1992.), prvenstveno se temelji na dva principa: nepostojanju bilo kakve prethodne cenzure i činjenici da objavljivanje ne podliježe odobrenju.

U povijesti je sloboda govora, mišljenja, izražavanja, istraživanja u znanosti, kritičkog mišljenja i sl. uvijek bila opasna je za već postojeće, etablirane, vladajuće strukture u društvu jer sve što nagovještava promjenu prijetnja je postojećem sustavu i stoga mora biti kontrolirano.

3.1. Pojam cenzure

Cenzura (lat. *censura*) je „promidžbeno manipulativno sredstvo pročišćivanja obavijesti (izvješća). Pritom se kroz medije ili u osobnom obaviještenom prometu – putem pošte kao i u uljudbenom ili u običnom području svakodnevnog života posreduje unaprijed provjeravani i u politički željenom smislu mijenjani sadržaji i poruke. Primjenom cenzure se dopušteni, odnosno politički „podobno“ obrađeni sadržaji i poruke objavljuju, odnosno razmjenjuju. U tu svrhu se nepoželjni sadržaj prikladno manipulira ili potpuno potiskuje, dok se poželjni sadržaj podrobnije ili pretjerano tematizira.“ (hr.metapedia.org)

Cenzura se može shvatiti kao sustav normativnih odnosno propisanih, ali često nepisanih i *ad hoc* mjera koje poduzimaju interesne skupine, političke i vjerske vlasti te druge moćne organizacije koje su protiv čitanja, posjedovanja, slušanja i gledanja nepodobnih za, prema njihovom stavu, sustav i društvo opasnih informacija i zapisa, umjetničkih sadržaja i dr.

Sam pojam „opasnog sadržaja“ važno je definirati s obzirom na onoga tko sadržaj ocjenjuje kao opasan, odnosno želi postaviti društvene norme jednake svom vlastitom mišljenju i vlastitoj koristi. Opasan sadržaj unutar pojma cenzura može se definirati kao opasan za onog tko cenzurira, a ne nužno za društvo odnosno posljedice na društvo. Tako se može zaključiti da cenzura većinom nema ulogu štititi društvo od neželjenih posljedica, nego štititi cenzora od neželjenih posljedica za njega samoga, ukoliko se ne provede cenzura prema cenzorovim kriterijima, odnosno „jednom kada subjekt cenzure izvrši kvalitativno-političku procjenu i tako utvrdi neprihvatljiv sadržaj, on vrši i kontrolu njegova stvaranja, reproduciranja i distribuiranja, tj. kontrolu javne cirkulacije.“ (Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60 2017.)

Cenzor će tada sadržaj ocijeniti kao opasan za mlade, sigurnost države, moralne vrijednosti, društvo u cjelini i sl., a prikrit će činjenicu da je sadržaj najopasniji za njega samoga i poredak vlasti i moći koji je utvrdio.

Prema Vjesniku bibliotekara Hrvatske „svjetovne ili vjerske vlasti ili, općenitije, nositelji institucionalizirane moći, dominantni su subjekti cenzure. To je razumljivo s obzirom na raspoložive instrumente vladanja, koji omogućavaju širok spektar cenzorskih aktivnosti i interes vladajućih da ograničavanjem protoka informacija i znanja, uz istovremeno osiguravanje kohezivne i podanički nastrojene zajednice i pojedinaca (npr. oblikovanjem javnog mnijenja), sebi olakšaju upravljanje i vladanje učine jeftinijim.“ (Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60 2017.). Takav je model u prošlosti prilično dobro djelovao, što zbog manjka informacijskih tehnologija, što zbog ograničenog pristupa znanju koje je bila povlastica vjerskih i državnih moćnika. Princip je to u kojem je vladao velik jaz između neukog puka i učene elite koja je na temelju toga zadržavala svu moć i kontrolu nad narodom. I sam narod vjerovao je da sve najbolje znaju pismeni i obrazovani ljudi, te da društvo može funkcionirati jedino po principu poslušnosti učenjacima. Tako su učenjaci zadržavali moć u svojim rukama a narodom proizvoljno upravljali i dozirali mu nova otkrića, alate i tadašnje tehnologije.

Cenzura se, osim prema pojmu *modus operandi*, može podijeliti i kategorizirati i po kriteriju cenzora odnosno aktera na institucionalnu i neinstitucionalnu. Tako se pod institucionalnim društvenim akterima podrazumijevaju akteri koji posjeduju moć kroz društvene institucije moći. „Društvene institucije moći one su institucije koje su takvima legitimirane od strane širokog dijela političke zajednice, a to su država, njezini organi i službenici, svjetovne i vjerske vlasti te međunarodne političke, sigurnosne, vojne i ekonomske institucije. Pod

neinstitucionalnim društvenim akterima podrazumijevaju se akteri koji posjeduju neinstitucionalnu moć. To su pojedinci, grupe ljudi, udruge, interesne skupine, grupe za pritisak, sindikati i političke stranke (kada ne obnašaju vlast). Pojedini akteri svojom profesionalnom pozicijom mogu biti subjekti i/ili sudionici cenzure odozgo i odozdo. Radi pojašnjenja razlike između dviju cenzura pogledajmo jedan takav primjer – knjižničare. Kada knjižničar provodi cenzuru po nalogu vlasti, državnih ili gradskih, on sudjeluje u cenzuri odozgo. Kada djeluje svojevorno, bez naloga od strane neke institucije moći, subjekt je ili sudionik cenzure odozdo.“ (Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60 2017.)

Takvu cenzuru koja djeluje odozdo može se smatrati više ideološkom cenzurom nego cenzurom koja djeluje odozgor, jer, koliko god cenzura odozgor često izgledala kao ideološka, ta je ideologija većinom samo temelj za provođenje volje institucionalnih elita. Čak i da same u tu ideologiju ne vjeruju, ako vide da donosi dobrobit sustavu i njima samima, opravdat će ju i promovirati svim raspoloživim sredstvima.

„Izraz cenzura se obično rabi u negativnom ili pogrđnom kontekstu jer se smatra istoznačnicom za opći nedostatak slobode i političke samovolje, kao i tlačenje. Cenzura se svakako po sebi ne može s time izjednačavati, jer ju svaki državni sustav mora uporabiti u određenoj mjeri (primjerice, u sprječavanju poziva na kršenja državnih i moralnih zakona), kako se ne bi ugrozila prava drugih osoba.“ (hr.metapedia.org)

Naravno, i ta poželjnost cenzure u nekim situacijama često je bila manipulirana i korištena u pogrešne svrhe pod krinkom osiguravanja javnog reda i mira te dobrobiti i opstojnosti društva i pojedinca, primjerice u slučajevima kad je društvo pozivalo na svrgavanje autokratskih i tiranijskih režima.

3.2. Oblici cenzure

Razvojem tiskarstva nadležne vlasti u društvima odlučile su stvoriti sustav koji će se brinuti o sprječavanju širenja nepoželjnih i po njima štetnih informacija.

Preventivna cenzura ili predcenzura „vrsta je cenzure u kojoj državna ili crkvena vlast provodi kontrolu prije slanja rukopisa u tiskaru, odnosno prije nego što knjiga bude objavljena. Ova vrsta cenzure smatra se jednom od najučinkovitijih cenzura jer može, ali i ne mora biti propisana

zakonom, a autori joj se dobrovoljno pridružuju i odlučuju poslati rukopis na kontrolu“ (Stipčević 1994). Takav oblik cenzure može podsjećati na današnji sustav uređivačkih politika medija u kojima su ulogu cenzora preuzeli urednici koji preuzimaju i odgovornost za objavljeni sadržaj, često suočeni s pritiscima od strane društvenih elita i politike da objavljeni sadržaj po njih ne bude štetan, ili s druge strane da bude štetan za njihove protivnike.

Do 15. stoljeća nije postojao propis kojim je crkvena vlast naređivala autorima da svoj rukopis daju na čitanje, nego su autori rukopise sami predavali „autoritetima“, tj. u tadašnjem smislu crkvenim vlastima koje su se smatrale najobrazovanijim slojem društva, kako bi se rukopisi pregledali i time spriječile eventualne „pogreške“ koje su ih mogle skupo koštati. Nakon otkrića tiska autori, koji su htjeli izbjeći cenzuru, shvatili su da svoj rukopis mogu dati na tisak bilo gdje, čime mogu prikriti tragove o samom autoru. Primjerice, kako bi zadržao kontrolu nad svojom reputacijom koja je već bila znatno okaljana tiskanim pamfletom nadbiskupa Andrije Jamometića (a zbog kojeg je nadbiskup ubrzo uhićen i pogubljen) u kojem papu optužuje za raskalašeni život, papa Inocent VII. izdao je bulu *Inter Multiplices* 1487. kojom je propisano da se sve knjige moraju dati crkvenim vlastima na uvid, shvaćajući da je najjednostavniji način da se izbjegne šteta taj da se prije tiskanja sav materijal dobije na uvid. Bio je to prvi u povijesti normativni okvir za cenzuru. Od tada se sve više autora zalagalo za slobodu pisanja i izdavanja knjiga, koja garantira razvoj društva u cjelini.

Modeli preventivne cenzure od tada se sve više razvijaju i usavršavaju, osim u Engleskoj gdje je 1695. godine ukinuta. „Mnoge države tijekom 20. st. donose zakone uz pomoć kojih se niti jedna vrsta knjige nije mogla tiskati bez provjere i odobrenja cenzora. „Nepostojeća“ preventivna cenzura koristila se u Jugoslaviji jer tamo nije bila predviđena institucija koja bi se bavila cenzurom“ (Stipčević 1994.). Iako totalitaristički sustav bez institucije koja se bavi cenzurom na prvu može djelovati nefunkcionalno, činjenica je da su oni za koje je otkriveno ne samo da su tiskali, nego čak i samo planirali tiskati nešto „protiv režima“ bili osuđivani na drakonske kazne. Svedeni tako na zajednički nazivnik „unutarnji neprijatelji“ ili „neprijatelji režima“ često su, kao i oni koji govore protiv režima, bili prozivani nacionalistima, fašistima, teroristima i sl. Na taj se način režim, zbog straha pojedinaca od kazne, progona ili čak likvidacije, trudio demotivirati onoga koji bi pomislio mijenjati ili pak samo kritizirati sustav.

Kako se u svakoj djelatnosti ograničenoj propisima razvijaju i ilegalni poslovi na kojima se uz preuzimanje više rizika može zaraditi bolje nego u legalnom poslovanju, mnogi su tiskari

odlučili zarađivati više tiskajući sadržaje koji nisu odgovarali državnim ili u davnim vremenima crkvenim vlastima. Stoga su vlasti bile prisiljene poduzeti određene mjere kako bi se tiskanje što prije stavilo pod nadzor:

1) „Obveza dobivanja dopuštenja za tisak – tijekom postupka predcenzure zaključni korak je dobivanje dopuštenja za tisak ako cenzor odluči da se dopuštenje može dati, a ukoliko je bilo prigovora tada je dopuštenje uskraćeno i bilo je potrebno napraviti ispravak teksta. Rukopis nakon ispravka dobiva status imprimatur ili nihil obstat (bez zapreke) koji je omogućavao tiskanje. Dobiveni status bio je garancija autoru, tiskaru i čitateljima da je s tim rukopisom sve u redu te da neće imati problema s vlastima“ (Stipčević 1994.). Autore je to amnestiralo od moguće odgovornosti i progona vezanog uz izdavanje „neprimjerenog“ sadržaja, a benefit za vlasti bila je sistematična kontrola nad sadržajem prije nego izađe u javnost.

2) „Nadzor nad planovima tiskara – vladari su uveli mjeru kojom su tiskari bili obvezni predložiti plan rada tiskare za godinu dana ili neko kraće vrijeme i toga se strogo pridržavati.“ (Stipčević 1994.). Takva se mjera kontrole i danas provodi u nekim, ne izdavačkim nego financijskim sustavima, gdje se želi uspostaviti kontrola nad raspolaganjem sredstvima (u javnim sustavima država, u privatnima vlasnici).

3) „Iznenadni posjeti tiskarama – crkvena komisija donijela je odluku prema kojoj je biskup mogao poslati svog izaslanika u iznenadni posjet kako bi bili sigurni da se u tiskari ne radi ništa protiv mjera cenzure. Državne vlasti morale su pratiti način rada crkve te su i one išle u posjete jer su tiskari nastavljali s nedopuštenom proizvodnjom“ (Stipčević 1994.). Takav sustav možemo usporediti s današnjim sustavom inspeksijskih nadzora, kada se iznenadnom kontrolom utvrđuje obavlja li se posao po propisima, a garancija da će sustav imati učinak jest strah da se nadzor može dogoditi u bilo kojem trenutku.

4) „Natjerati tiskare da rade u određenim četvrtima grada ili u određenim gradovima ograničiti broj tiskara – mjera se provodila na način da se zabrane tiskare koje su bile udaljene od vlasti. Postojali su tiskari koji bi potajno osnovali tiskaru gdje je bilo zabranjeno. Broj tiskara se ograničavao na maksimalan broj koje mogu biti osnovane u nekom gradu, primjerice u Parizu je moglo biti 33 radionice“ (Stipčević 1994.). Takva mjera bila je garancija kvalitete obavljanja posla po kriterijima vlasti koje su naravno donosile odluku kome se daje dozvola za obavljanje posla (mehanizam kontrole kvalitete i pridržavanja standarda sličan kasnijem sustavu javnog bilježništva).

5) „Ograničiti nabavu papira – prema planu tiskare, država je mogla poslati samo onoliko papira koliko je potrebno za tiskanje dobrih knjiga kako bi se smanjio broj tiska štetnih knjiga“ (Stipčević 1994.), kao „nadograđeni“ sustav nadzora nad planovima tiskara kojim su resursno htjeli suzbiti neželjeno tiskanje mogao je uspješno funkcionirati jedino u sustavima u kojima je i resurs, odnosno papir, pod isključivom kontrolom vlasti.

6) „Obveza navođenja imena tiskare i mjesta rada njegove tiskare – budući da su se tiskare dosjetile da na knjizi ne tiskaju svoje ime ili ime grada kako bi mogle tiskati neprimjeren sadržaj, vlasti su donijele propis prema kojemu je trebalo navesti naziv tiskare i grad u kojem se radionica nalazi“ (Stipčević 1994.), što se i danas u sličnom obliku koristi i naziva se *impressum*, a ukazuje na legalno podrijetlo publikacije te daje informacije o osobama koje su odgovorne za napisani sadržaj.

7) „Obvezni primjerak – vladari su zakonom prisilili tiskare da jedan primjerak predaju vlastima ili knjižnici ako je osnovana. To ih je spasilo mnogih pretraga i nadzora nad tiskanjem knjiga. Prvi takav zakon donesen je 1537. MontPELLIERSKIM redom francuskog kralja Franje I. Uloga obveznog primjerka preuzela je cenzorsku i kulturnu funkciju zbog činjenice da su se primjerci prvo slali vlastima na kontrolu tiska, a zatim su te iste kopije čuvane kao nacionalno blago za buduće naraštaje“ (Stipčević 1997.). Obvezni primjerci, kao i tada, prikupljaju se i danas, no sa svrhom stvaranja nacionalne zbirke, pohrane i čuvanja građe radi duže dostupnosti korisnicima, zaštite kulturnog dobra i sl.

Suspenzivna cenzura jest „vrsta cenzure kojom se sudski zabranjuje distribuiranje, očituje se povlačenjem djela s tržišta i uništavanjem. Metode koje su se provodile protiv autora tijekom primjene suspenzivne cenzure uključivale su sljedeće mjere: zabrana objavljivanja, pritvaranje autora, sastavljanje popisa zabranjenih autora i knjiga, izoliranje autora opasnih knjiga, prisiljavanje autora da se odrekne svojih knjiga, prisiljavanje autora da pojede ono što je napisao, protjerivanje autora u progonstvo itd. Zabrana objavljivanja donosila se kada bi autor svojim radom naštetio državi, a sud mu je zabranjeno tiskanje knjiga, pisanje članaka te javne nastupe. Uz taj oblik zabrane moguće je bilo i dostaviti ime i prezime nakladnicima ili tiskarima kako bi znali s kime ne smiju raditi“ (Stipčević 1997.). Najdrastičnije mjere uključivale su progonstva i ubijanje autora, čak i nakon bijega u inozemstvo, slično progonu političkih protivnika u mnogim komunističkim sustavima koji su „neprijatelje države“ preko tajnih i sigurnosnih službi pronalazile i likvidirale po cijelom svijetu.

Autocenzura označava cenzuru u kojoj autor sam sebe ograničava, odnosno izbjegava pisati o temama i činjenicama koje bi mogle štetiti njegovu daljnjem radu ili ga dovesti u opasnost jer njegov rad šteti reputaciji i opstojnosti vlasti i moćnika. U demokratskim sustavima taj oblik cenzure danas je najrašireniji, a vlasti i moćnici često kontrolu uspostavljaju na način da su u vlasničkoj strukturi medija ili su povezani s uredništvom, što im jamči sigurnost od neželjenih objava toga medija, a i polugu za obračun s protivnicima preko istog medija.

4. CENZURA U HRVATSKOJ

Dobro je znano da su u dvadesetom stoljeću Hrvati promijenili više državnih uređenja i političkih sustava koji su, svaki na svoj način, imali potrebu kontrolirati pisanu riječ s ciljem očuvanja političkog sustava i podrške vlastima te sputavati one koji su priželjkivali neovisnost hrvatske države i naroda. „Hrvatski su se intelektualci nadali da će propašću Austro-Ugarske Monarhije doći kraj čvrstoj kontroli tiska, ali uskoro su shvatili da će Država Srba, Hrvata i Slovenaca biti paravan za provođenje velikosrpske politike, pogotovo nakon uspostave šestosiječanjske diktature. Zatvarane su brojne knjižnice i čitaonice koje su imale hrvatsko ime - Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Oriovcu zabranjen je rad 1929. godine, a Hrvatska čitaonica u Vrpolju morala je 1931. godine izbaciti pridjev "hrvatska" iz naziva i otkazati pretplatu na izdanja hrvatskih izdavača te početi naručivati srpske publikacije. Zabranjeno je osnivanje "Narodne čitaonice" u Donjoj Bedekovčini 1934. godine zbog straha vlasti da će njezin rad biti na hrvatskim nacionalnim pozicijama. Postoji niz sličnih primjera koji dokazuju da je ideja o jedinstvu i ravnopravnosti južnoslavenskih naroda potpala pod službu velikosrpske politike“ (Stipčević 2000). Takva medijska politika djelovala je sve do uspostave Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine.

4.1. Cenzura za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.)

S obzirom da su prethodna stoljeća sukoba, državotvornih paktova ili previranja s Turcima, Mađarima, Austrijancima i južnim Slavenima hrvatski narod i kulturu često dovodila u nepovoljan položaj, može se zaključiti da je bilo nužno da novi diktatorski sustav s proklamacijom do tada stoljećima branjenih i nepoželjnih vrijednosti mora uspostaviti čvrst propagandni sustav i kontrolu javnog mišljenja u svrhu postavljanja novog sustava kulturnih i identitetskih vrijednosti.

Namjera cijele propagandne operacije koja je morala hitno po uspostavi nove države biti uspješno izvedena bila je da se, kako se navodi u dokumentima iz toga vremena, „u prvim satima života nove države onemogućiti da Židovi i jugomasoni – koji su poradi svojih posebničkih probitaka ne samo vjerno služili tiranima i mučiteljima hrvatskog naroda, nego su s užitkom napadali i blatili sve hrvatske narodne svetinje – da oni i dalje imaju bilo kakav utjecaj na naše novinstvo, na naš tisak. Time se više nije moglo dopustiti, da ti isti izrodi i nametnici pune svoje džepove plodovima ustaške borbe, tj. da se obogaćuju na račun toga, što je naše

tržište očišćeno srbskih novina i tiskovina.“ (Spomen knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 1942.)

Po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske „slobodu ustaške štampe proklamirali su Ivo Bogdan i Tias Mortigijja, novinari koji su bili u domovinskom ustaškom pokretu i prije rata. Oni su odmah ukinuli predcenzuru državnoga tužitelja Kraljevine Jugoslavije, ali su nakon dva-tri dana odlučili da će određeni oblici cenzure morati i dalje biti na snazi zbog neiskusnih novinara, koji su u stanju svašta nadrobiti.“ (Hrvatski državni arhiv 0131.18)

Pomno su se kontrolirale sve informacije i kontekst poruka koje dopiru do društva, ne zanemarujući pri tome ni naobrazbu djece u školama, shvaćajući da će budućnost razvoja, opstanka i ideologije proklamirane u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nositi upravo oni najmlađi, pa se tako u Službenom glasniku Ministarstva nastave nalazila odredba da „sve knjige u školskim knjižnicama (učiteljskim i učeničkim) pisane u srpskom duhu, štampane ćirilicom, a koje nemaju znanstveni i strogo stručni sadržaj, treba odmah iz knjižnica izlučiti i predati u sabiralište kod odnosne kotarske oblasti (gradskog poglavarstva), koja će, kad sabere sve takove knjige svog područja, sve zajedno otpremiti Hrvatskoj državnoj tiskari, nakladnom odjelu u Zagrebu.“ (Službeni glasnik Ministarstva nastave 1941. prema Turčinec 2000.)

Zadržavanje cenzure u tadašnje vrijeme u novonastaloj državi bio je važan čimbenik iz više razloga. Najprije, novostvorena država proklamirala je vrijednosti oprečne svim dotadašnjim državnim zajednicama u kojima se Hrvatska nalazila, pa je kontrola mišljenja bila iznimno važna kako bi državotvorni projekt bio uspješan. Nadalje, novoosnovana država nastala je i djelovala u ratnim okolnostima u kojima je bilo iznimno važno kontrolirati masu i podizati moral društva što je ključno za postizanje ratnih uspjeha, kao i prikazivati novostvorenu državnu zajednicu kao povijesni uspjeh i jedini pravi put za budućnost hrvatskog naroda. Zbog toga su ustrojena nužno potrebna državna tijela i uredi koji su promovirali nove društvene vrijednosti.

Do 1943. godine tu je ulogu imao Državni izvještajni i promidžbeni ured (Glavno ravnateljstvo za promidžbu) – centar upravljanja i kontrole medija u NDH, koji je „od ukupno 14 dnevnika koji su do tada izlazili na prostoru Hrvatske i BiH, daljnji rad dopustio samo trima dnevnicima: Narodnim novinama, Hrvatskom listu i Hrvatskom glasu. Umjesto zabranjenih listova, već su 10. travnja u Zagrebu počeli izlaziti Hrvatski narod, Gospodarstvo, Novi list, Danas, te Sarajevski novi list. Nadzorno tijelo za cjelokupni tisak bit će Hrvatski državni novinski ured

(HDNU), koji je od 15. svibnja 1941. preimenovan u Hrvatsku izvještajnu službu (HIS). HIS je djelovao do 24. siječnja 1942., kada je njegovu ulogu preuzeo Odsjek za novinstvo pri novoosnovanom Državnom izvještajnom i promidžbenom uredu (DIPU).“

Već je 1941. „Državni izvještajni i promičbeni ured (DIPU) objavio [je] 17 točaka o kontroli tiska, a iz kojih se vidi kako za vrijeme NDH baš ništa nije moglo promaknuti budnom oku cenzorskih komisija i države. U njima se DIPU-u daju ovlasti:

1. da neposredno i preko Hrvatskog dojavnog ureda ‘Croatia’ daje pravac radu i djelovanju cjelokupnog novinstva na području Nezavisne Države Hrvatske i da nadzire rad i djelovanje novinstva;
2. da u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslova i s Ustaškom nadzornom službom vrši cenzuru svih časopisa, novina i tiskopisa, koji izlaze na području Nezavisne Države Hrvatske i koji se unose iz inozemstva, osim navedenih u točki 3;
3. da izdaje dozvole za izlaženje i razpačavanje svih vrsta časopisa i tiskopisa, osim školskih knjiga, službenih izdanja tiskopisa Hrvatske državne tiskare i izdanja državnih oblasti, ustanova i zavoda;
4. da propisuje mjere za sprječavanje širenja zabranjenih tiskopisa;
5. da izdaje dozvole za obavljanje poslova urednika i izdavača povremenih tiskopisa;
6. da nadzire svekoliku proizvodnju domaćih slikopisa na području države u sadržajnom, tehničkom i u trgovačkom pogledu, kao i da vodi nadzor nad dobavljanjem stranih slikopisa, i nad njihovim prikazivanjem u zemlji;
7. da u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslova, Ministarstvom nastave i Ustaškom nadzornom službom vrši cenzuru slikopisa koji se proizvode na području Nezavisne Države Hrvatske i unose iz inozemstva;
8. da izdaje i oduzima dozvole za rad slikokaznim, slikopisnim, tiskarskim, nakladnim, oglasnim i sličnim posebničkim poduzećima;
9. da nadzire proizvodnju, uvoz i izvoz gramofonskih ploča;
10. da izdaje dozvole za otuđivanje i davanje pod zakup tiskarskih i slikokaznih poduzeća;

11. da odobrava priređivanje svih vrsta izložbi na državnom području i da u suradnji s mjerodavnim ministarstvima nadzire njihovo izvođenje;
12. da odobrava ustanovama, našim državljanima i državnim pripadnicima priređivanje izložbi u inozemstvu;
13. da vrši obću putničarsku promičbu;
14. da u suradnji s mjerodavnim ministarstvima odnosno ustanovama priređuje kongrese međunarodnog značaja i organizira kulturnu suradnju Nezavisne Države Hrvatske s inozemstvom;
15. da ustrojava i nadzire državne zavode ‘Hrvatski krugoval’, ‘Hrvatski slikopis’ – (Croatia film) i Hrvatski dojavni ured ‘Croatia’, prema propisima zakonskih odredaba o njihovu osnutku i radu;
16. da daje pravac svekolikoj promičbenoj djelatnosti, što je vrše pojedine javne ili privatne ustanove u državi;
17. da daje pobude za uređenje tiska, novinstva, krugovala, slikopisa, nakladnog i oglasnog posla putem zakona.” (Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske prema Grbelja 2000.)

Ukratko, „DIPU je bila posebna državna služba u NDH koja je imala zadaću voditi opću državnu i promidžbenu službu te nadzirati sve tiskopise, filmske materijale i krugovala u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslova i Ustaškom nadzornom službom. Njihova uloga bila je unaprijediti probitke NDH u domovini i izvan nje, koristeći se raznim promidžbenim sredstvima poput novinstva, tiska, filma, govora, radija i drugih prikladnih alata“ (Labus 2009.).

Sam DIPU iz današnje se perspektive može percipirati kao glasnogovorništvo ili odnosi s javnošću, s vrlo naglašenom društveno-upravljajčkom funkcijom u tadašnjem nedemokratskom sustavu. Prema Labusu (2009.), ravnatelj DIPU-a svakodnevno je preuzimao napatke od predsjedništva Vlade o načinu pisanja o temama od državnog značaja, a i sam je pisao važne uvodnike za novinstvo, djelujući kao Vladin glasnogovornik za pojedinačne političke probleme ili vojnopolitičke situacije. U veljači 1943. ulogu DIPU-a preuzelo je Glavno ravnateljstvo za promidžbu kao nova organizacijska struktura propagandnog sustava.

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. godine ponovo je ustrojeno i Hrvatsko novinarsko društvo, koje je bilo ukinuto 1921. godine (od 1921. do 1941. godine ustrojeno kao Sekcija Zagreb Jugoslavenskog novinarskog društva), a koje je donijelo i novi Pravilnik o radu kojim su postavljeni i uvjeti za članstvo u toj organizaciji, naravno pod strogom kontrolom režima.

Također, „početkom 1942. godine izišao je Privremeni popis pisaca zabranjenih za prodaju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj prvenstveno namijenjen knjižarima, Stipčević (Stipčević 2000.) tvrdi i da je naknadno je trebao biti dostavljen i narodnim knjižnicama.“ Iako neki povijesni izvori govore da bez obzira na sve aktivnosti koje su vlasti poduzele, knjižnice za vrijeme NDH nisu provodile veće akcije „čišćenja“ knjižnica sve do pojave čvrstog totalitarnog komunističkog režima nakon završetka Drugog svjetskog rata, imamo relevantne primjere izvora koji izvještavaju o strogoj preventivnoj i suspenzivnoj cenzuri u NDH. Osim suspenzivne, izvori kažu da se u NDH provodila i preventivna cenzura koja se prema dostupnim izvorima operativno provodila kroz „Hrvatski državni ured za jezik čije je zaduženje bilo upravo jezično kontrolirati knjige, novine, časopise, filmove te radijske emisije. Osim jezika, ovaj ured je imao i kontrolu nad sadržajem koji će se naći u svim vrstama medija“ (Labus 2011.).

4.2. Cenzura za vrijeme Jugoslavije (1945. – 1990.)

Dolaskom jugokomunističkoga režima u Hrvatskoj počinje novo teško medijsko razdoblje kontrole i cenzure pisane i tiskane riječi, kao i u drugim totalitarnim sustavima dvadesetog stoljeća – nacističkoj Njemačkoj, fašističkoj Italiji i komunističkom SSSR-u.

Jugoslaviju je nazivno obilježavao liberalizam koji su tvorcima te državne zajednice proklamirali u samim počecima ustroja novog sustava pred kraj 2. svjetskog rata kako bi zadobili povjerenje i naklonost naroda država sjeverozapadnog Balkana. Ipak, stanovnici Jugoslavije ubrzo su shvatili da je posrijedi ipak jedan novi, do tada još na tom prostoru neviđeni model kontrole informacija i sadržaja, u kojem je cenzor, odnosno Partija, „sa sebe često skidala odgovornost za cenzuru transferirajući je na druge instance. Tako se, primjerice, kreirala atmosfera da sudbinu umjetničkih djela ne kroji Partija, već umjetnički odbori, urednici i novinari raznih glasila, ali i radnici proizvođači u ulozi članova radničkih savjeta. Psihološki pritisak stvarao se i politikom pridobivanja, putem razgovora ili telefonskih poziva u kojima se pojedince upozoravalo i “savjetovalo”. Mnogi su umjetnici imali dobro razvijen osjećaj za “poželjno” i “nedozvoljeno” te su autocenzurirali sve što se moglo tumačiti kao subverzivno i potencijalno

kažnjivo. Režim je lukavo vodio računa o tome da “delikatne” cenzorske poslove u njegovo ime obavljaju osobe koje posjeduju stručna znanja, pa su s “neposlušnim” umjetnicima mogle “pregovarati” kompetentnije od običnih partijski delegiranih birokrata.“ Očekivano, „glavnu ulogu u idejnom usmjeravanju cenzure imale su partijske ideološke komisije koje su bdjele nad podobnošću umjetničkog izražavanja te ukazivale na željene pravce kulturnog razvoja“ (Duraković 2018.), pa su se tako i „u Gradskoj knjižnici u Zagrebu „izlučivale“ komunističkom režimu nepoćudne knjige iz posudbenog fonda knjižnice u „zatvoreni fond“, nedostupan članovima knjižnice i javnosti. U Gradskoj se knjižnici u razdoblju komunističkog režima tako izdvojilo iz fonda knjižnice 2800 naslova.“ Također, autor Aleksandar Stipčević ustvrđuje da su „komunisti u Jugoslaviji nakon dolaska na vlast 1945. godine sklanjali u zatvorene fondove, dakle u one fondove koji nisu bili dostupni članovima knjižnica, sljedeće knjige:

1. knjige koje se nisu slagale s komunističkom ideologijom,
2. knjige koje su u lošem svjetlu prikazivale SSSR,
3. knjige onih autora koji su pisali protiv ljevičara,
4. knjige koje su pisali ustaše, četnici i drugi neprijatelji,
5. knjige vjerskog sadržaja,

a najviše ih je završilo u zatvorenim fondovima nakon 1971., kada je nasilno prekinuto tzv. hrvatsko proljeće.“ (Stipčević 1992.) Dakle, poznata su dva temeljna načina cenzure knjiga u knjižnicama: „prvim se načinom omogućuje članovima knjižnice da znaju koje su knjige zabranjene i omogućuje im se da znaju kako te knjige uopće postoje (to je posebno važno za mlade članove), drugim se načinom, vađenjem iz „vanjskih“ kataloga, namijenjenih članovima knjižnice, onih listića na kojima su kataložni opisi zabranjenih knjiga, onemogućuje članovima znanje o zabranjenim knjigama“ (Kroatologija 6 2015.), a „u nekim su se knjižnicama zadovoljili time da su na kataložne listiće otisnuli pečat s tekстом „Zabranjeno“, „Rezervirano“, „Ne posuđuje se“ i sl., u drugima su jednostavno odgovarajuće listiće odstranili iz kataloga dostupnih javnosti i preselili ih u posebne interne kataloge.“ (Stipčević 1992.) Model je to dobro poznat još od nacističke Njemačke u kojoj su se također otiskivale oznake „Nicht verleihbar“, „Verboten“, „Reserviert“ i sl. kako bi se spriječila dostupnost nepoželjnih odnosno opasnih djela (može se reći da su takve knjige čak i imale sreće, u drugoj opciji vjerojatno bi bilo spaljene).

Titov je režim kao i u drugim sastavnim jugoslavenskim republikama strogo cenzurom tiska nastojao održati opstojnost i popularnost, iako se jugoslavenski režim demagoški hvalio potpunom slobodom ne priznajući službeno postojanje cenzure. Kao što navodi Zlata Knezović, „nova tvorevina na Balkanu - Jugoslavija, koju je predvodila KPJ i Tito, uspjela se učvrstiti i partija je preuzela svu vlast, ugušila stranačke i liberalne težnje u Hrvatskoj i uspostavila jak centralistički totalitarni sustav sa sjedištem u Beogradu. Međutim, nijedno od obećanja koje je KPJ davala tijekom rata o slobodama, ravnopravnosti i nacionalnom samoopredjeljenju nije ostvareno. Sve su proklamacije ostale samo na papiru. Tadašnji istaknuti partijski funkcionar Milovan Đilas predložio je osnivanje jedinstvene fronte (kasnije Narodna fronta) na koju bi se prenio "sav politički aktualni dio agitacije i propagande". Ta jedinstvena fronta bi imala odjeljenja za štampu i agitaciju, a rukovodioci agitacije i propagande centralnih foruma bi se pridružili toj jedinstvenoj fronti kako bi organizirali masovnu agitaciju bez zanemarivanja partijskog rada u svom sektoru ili u partijskom tijelu.“ (Knezović: Časopis za suvremenu povijest 24)

Posebno su veliki naponi bili uloženi kako bi se novinari stavili pod kontrolu novog partijskog i ideološkog sustava, što je bio jedan od važnih preduvjeta da se utvrđena ideologija širi na način kako su partijske vlasti smatrale da je ispravno, odnosno prema već viđenom modelu u drugim ranije ustrojenim totalitarnim sustavima. Važno je bilo da se propaganda čvrsto utemelji u svim sastavnim republikama nove države, a posebice u Zagrebu. Zbog toga su provedene čistke u mnogim gospodarskim i društvenim sektorima, a posebice u medijskim sustavima. Prema Knezović, „novinarske publikacije, poput Borbe, teško su se prodavale u Hrvatskoj. Iz izvještaja se može vidjeti: »izbačeno 6 ljudi«, »izbačeni ljudi iz redakcije, bili su manje više nepouzđani, neprijateljski raspoloženi«, Branko Priselac »će nastaviti čišćenje, postaviti nove ljude«; u Narodnom listu: »očišćeno je sedam nepouzđanih ljudi iz redakcije«, a »postavljena nova tri druga od kojih su dva članovi K.P.«, »izvršeno čišćenje uprave«; u Naprijedu »uhapšen upravnik štamparije« i neki drugi, u »Nakladnom zavodu Hrvatske« »očišćena 72 čovjeka«, itd. itd. Čistilo se, postavljali se novi ljudi, provodile se direktive iz Beograda, čekale se nove.“ (Knezović: Časopis za suvremenu povijest 24)

Nametana vizija strogo kontrolirana agitprop aparatima u kratkom je vremenu uspjela pokoriti medijski sektor u svim jugoslavenskim republikama, pa će se tako udomačiti i u hrvatskim publikacijama i dnevnom tisku početkom 1947. godine.

Strateška uputa Komunističke partije Jugoslavije izrijekom je propisala da je trebalo „budno paziti na svaku pojavu iskrivljavanja partijske linije u ideologiji marksizma-lenjinizma, bilo u teoretskim časopisima, štampi, u školskoj nastavi odgoja partijskih kadrova, bilo u svakodnevnom praktičnom radu i život u partijskih organizacija, kako sa strane komiteta tako i od pojedinih članova partije“ (Svim organizacijama i komitetima KPJ 1945.)

Paradoks cijelog sustava cenzure u Jugoslaviji jest taj da normativno cenzura nije postojala, no pisanje i tiskanje sadržaja koji potkopava jugoslavenski režim kažnjavao se na najstrože moguće načine: progonima i zatvaranjima autora, dovođenjem na glas nepoželjnosti i sl. Zanimljiv su, ali slabo zabilježen oblik cenzure provodili radnici u tiskarama. Sustav samoupravljanja koji je radnicima jamčio donošenje samostalnih upravnih odluka kroz izborna predstavnička tijela u poduzećima dao im je formalan utjecaj na upravljačku i uređivačku politiku tiskarskih poduzeća, no dobro je znano da su njihove „samoupravne“ odluke zapravo bile prethodne odluke partijskih tijela čiji je utjecaj u društvu i svim strukturama bio presudan, odnosno neophodan za djelovanje partijske državne vlasti koja bi onog tko se suprotstavi politikama partijskih tijela smatrala unutarnjim državnim neprijateljima. „Tako je odlukama radničkih tijela u tiskarama onemogućavano tiskanje brojnih izdanja, primjerice stranačkog lista Hrvatske seljačke stranke 1945. godine, lista Magjarujsag iste godine, časopisa Kritika 1954. godine. Poseban je slučaj zbornika Hrvatska filozofija u prošlosti i sadašnjosti iz 1968. godine, koji su odbile tiskati četiri tiskare. Zbornik je konačno tiskan tek nakon pada komunizma, 1992. godine. Nakon sjednice Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije u Karađorđevu 1971. godine počele su nevolje i za Hrvatski tjednik. Radnici Vjesnikove tiskare navodno su odlučili da neće tiskati broj koji je bio u postupku, a prava je istina da je odluku o prestanku izlaženja Hrvatskog tjednika donio partijski vrh. Neki članovi uredništva i suradnici osuđeni su na zatvorske kazne, a nakon izlaska iz zatvora nisu se mogli nigdje zaposliti“ (Stipčević 2005.). Dokaz je to o provedbi jugoslavenske „cenzure bez cenzure“. Ipak, uvijek su postojali i malobrojni, ali svijetli primjeri tajnog tiskanja hrvatskog slova te tiskanja i potajnog unosa hrvatskih publikacija iz inozemstva, financiranog i logistički podržanog od hrvatske dijaspore koja je u vrijeme Jugoslavije čuvala i razvijala nacionalni identitet Hrvata u hrvatskim zajednicama i katoličkim misijama.

„Prema knjizi Priča o hrvatskom biografskom leksikonu, koja nosi i znakovit podnaslov - Pokušaj ubojstva jedne knjige autora A. Stipčević, u vrijeme kada je prva knjiga Leksikona bila pripremljena za tisak 1983. godine, preuzeo je dužnost glavnog urednika. Na temelju vlastitog

iskustva i iskustva koje je stekao baveći se poviješću knjige, znao je da će HBL izazvati neprilike čim bude objavljen. Zbog toga je pomno bilježio sve događaje i sva imena vezana uz HBL, nadajući se da će doći vrijeme kada će smjeti objaviti pravu istinu“ (Hebrang Grgić 2008). Blagim popuštanjem jugokomunističke stege nakon Titove smrti izdano je prvo izdanje Hrvatskog biografskog leksikona, uzrokovavši veliko nezadovoljstvo partijskih krugova, najprije što je izdanje uopće ugledalo svjetlo dana, a zatim i naslovom koji sadržava riječ „hrvatski“ (da je u naslovu stajala formulacija „hrvatsko-srpski biografski leksikon“ vjerojatno ne bi bilo nikakvih neprilika oko njegova objavljivanja). „Vladajuća je ideologija nastojala na razne načine spriječiti izlaženje Hrvatskog biografskog leksikona - policija je oduzimala primjerke u knjižarama, slijedili su napadi u novinama, organizirane su rasprave o HBL-u, smjenjivani su članovi uredništva, a slučajem se bavila Osnovna organizacija SK u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu. O HBL-u raspravljalo se i na sjednicama Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, od uredništva su zatražene detaljne analize da bi se otkrili „krivci“ za sve propuste“ (Stipčević 1997.).

Sam je Leksikon, osim biografije Hrvata, sadržavao i biografije Srba i ostalih naroda na hrvatskom području. „Vladajuće strukture nikako nisu prihvaćale objašnjenje da su Srbi uvrštavani po istim kriterijima kao i Hrvati, Talijani ili pripadnici bilo kojeg drugog naroda. Poneki su kritičari prigovarali dužini pojedinih biografija smatrajući da zaslužni komunisti imaju „pravo“ na više redaka od svećenika“ (Stipčević 1997.), odnosno nedostatku marksističkog pristupa (tada u partijskim strukturama smatranog kao jedina ispravna društvena ideologija), iako i sam Marx u jednom od svojih djela otvoreno govori o negativnim posljedicama utjecaja i cenzure tiska: „Vlada sluša samo vlastiti glas, zna da sluša samo vlastiti glas, a ipak ustraje u obmani da čuje i glas naroda, pa od tog istog naroda zahtijeva da i sam ustrajava u toj varci. Narod stoga sve više tone u političko praznovjerje, dijelom zapada u političku nevjericu ili se posve okreće od politike i postaje svjetina okrenuta privatnosti (...). Budući da narod slobodni tisak mora smatrati nečim izvan zakona, navikava se da ono što je izvan zakona drži slobodnim, pa slobodu doživljava kao nešto izvan zakona, a ono što je zakonito kao neslobodno. Tako cenzura ubija duh države“ (Kunczik, Zipfel 2006.). Objašnjivo je time i nepostojanje normativnih okvira cenzure u Jugoslaviji isto kao i pokušaji „nevidljive“ cenzure i utjecaja na tisak pod izlikom očuvanja ideologije marksizma.

Takvi obrasci vladanja i upravljanja posljedica su dakako i dugogodišnjeg formiranja mentaliteta naroda pa i samih vladajućih koji pod jarmom struktura režima pristaju i na

samoograničavanje, kako je to opisao i austrijski filozof Ludwig von Mises kada je rekao da „sklonost naših suvremenika da zahtijevaju autoritarnu prohibiciju čim njima nešto ne odgovara, i njihova spremnost da podrže takve prohibicije čak i kad bi oni inače rado konzumirali ono što se brani, pokazuje kako je u njima duh služništva još uvijek dobro ukorijenjen.“

Zanimljiv je primjer, doduše ne na teritoriju Hrvatske, ali pod istim jugoslavenskim režimom, događanje na Kosovu 1981. kad je jugoslavenski vrh gušio prosvjede kosovskih Albanaca koji su zahtijevali priznanje statusa Kosova kao sedme jugoslavenske republike. Snažna cenzura režima kontrolirala je sve medije u Jugoslaviji, koji nisu ni smjeli izvještavati o tom, za režim nepovoljnom događaju, odnosno dok je policija silom suzbijala proteste, službeni se režim pretvarao da se ne događa ništa, novine ni o čemu nisu pisale, a televizija je šutjela. Svjetski su mediji i agencije pohrlile izvijestiti o prvom znaku građanskog neposluha u Jugoslaviji nakon Titove smrti, saznajući da londonska medijska kuća Reuters priprema izvještavanje o događanjima na Kosovu, kosovski komunistički političar Xhavit Nimani ponesen apsolutnom moći i kontrolom medija u Jugoslaviji oštro je zavapio: „Zaustavite Reuters!“ nemajući pri tome racionalan pojam o tome da unutarnji režim ne može kontrolirati svjetske medije iz demokratskih zemalja.

Srpska agresija na Hrvatsku od 1991. godine zbog artiljerijske vatre uzrokovala je uništavanje mnogobrojnog knjižničnog fonda u brojnim hrvatskim gradovima, u kojem je zasigurno mnogo kulturnih ustanova i knjižnica stradalo nasumičnim napadima, no imamo primjere i u kojima se ciljano uništavao hrvatski knjižnični fond u svrhu uništenja kulturne baštine. U Zadru je JNA prilikom povlačenja uništavala nesrpske knjige iz svojih knjižnica uzimajući za kriterij pismo – na lomači koja je gorjela dvadeset dana spaljene su sve knjige pisane latinicom, kao i u Vinkovcima gdje je nakon prvog napada požar u knjižnici ugašen, a odmah potom slijedio je drugi izravni napad u kojem je cijela knjižnica uništena.

4.3. Klauzula o slobodi tiska u Hrvatskoj

Od samostalnosti i donošenja prvog Ustava 1990. godine Republika Hrvatska suočila se s mnogim izazovima, među kojima je i demokratski imperativ slobode medija. U hrvatski je Ustav u članak 38. upisana klauzula koja jamči slobodu mišljenja i izražavanja misli te

zabranjuje cenzuru, a 1992. godine donesen je Zakonu o javnom informiranju koji definira slobodu javnog informiranja te utemeljuje tijela za zaštitu slobode javnog informiranja.

Ipak, u praksi, proces pretvorbe novinskih poduzeća iz javnih u privatne ponovno je aktualizirao pitanje o slobodi tiska i njegovu bitnom značenju i smislu postojanja u Republici Hrvatskoj. Iako su od donošenja Ustava „postavljeni institucionalni i zakonski demokratski okviri i prihvaćeni mnogi zakoni o medijima, unatoč tomu nije ostvarena emancipacija medija od politike i državne vlasti“ (Zgrabljić 2003.), nego po modelu Herberta Schatza koji svoj teoretski pristup naziva modelom „teorije usmjeravanja“ politika pokušava usmjeravati medije i njihove političke funkcije prema vlastitoj političkoj koristi (Kunczik, Zipfel 2006.). Najprije se to vidjelo nakon privatizacije novinskih kuća Slobodna Dalmacija, Novi list i Glas Slavonije, koje su umjesto neovisan medij u novostvorenoj parlamentarnoj demokratskoj državi postali moćno oruđe lokalnih političkih lidera garantirajući im jak politički zamah i oružje za obračun s protivnicima, usvojivši urednički model po principu objavljivanja onoga što je u interesu utjecajnih osoba koje kontroliraju medij.

Do donošenja Zakona o javnom informiranju Republike Hrvatske „građani nemaju pravo izdavanja novina i radio i tv-programa. Za informativnu djelatnost osniva se radna organizacija, koju ne mogu osnovati građani ili građanske pravne organizacije. Osnivaju je organizacije udruženog rada (OUR), samoupravne interesne zajednice (SIZ), društveno-političke zajednice i organizacije i druge društvene pravne osobe, a radnu organizaciju radiodifuzne djelatnosti OUR-i, SIZ-ovi i društveno-političke organizacije.“ (Jergović 2003.)

Zakon iz 1992. godine mnogo je liberalniji te popisuje da se izdavanjem novina mogu baviti pravne i fizičke osobe, no proizvodnjom sadržaja i emitiranjem radijskog i televizijskog programa isključivo pravne osobe, čime se još uvijek, zasigurno neustavno, pokušava održati kontrola javnog mišljenja u užim elitnim krugovima koje je jednostavnije kontrolirati. Ta je kontrola čvrsto utemeljena i u Zakonu o unutarnjim poslovima, koji je perfidno omogućavao policijsku kontrolu u svim segmentima društva, pa tako i nad javnim informiranjem. Borbu za slobodu medijskog izražavanja tada je započelo Hrvatsko novinarsko društvo, koje je 1999. godine Ustavnom sudu Republike Hrvatske predalo „molbu za žurno odlučivanje o prijedlogu pokretanja postupka za ocjenu ustavnosti čl. 18. Zakona o unutarnjim poslovima, i to u dijelu koji je omogućavao ministru unutarnjih poslova da nad građanima, ali i novinarima, provodi policijski nadzor. Novinari su te godine bili izloženi golemom pritisku sigurnosnih službi. Bili

su prisluškivani, praćeni i uhićivani, a redakcije su bili pretresane. Novinarske kuće su se našle u krizi. U financijskom rasulu bila tvrtka „Tisak“ koja je ostala bez financijskih sredstava. Po prvi put u povijesti, grad Zagreb je ostao bez ijednih dnevnih novina. Dana 22. i 23. travnja 1999. godine, radnici Tiska su blokirali izlaze iz tiskara u kojima su tiskani Vjesnik, Jutarnji list, Sportske novosti i Većernji list. Na taj način su radnici Tiska htjeli upozoriti Vladu na golemu pljačku koju je sustav tolerirao. Vjesnik i Hrvatske tiskare su 5. ožujka 1999. godine donijele odluku o spajanju tih poduzeća u jedinstveno trgovačko društvo Vjesnik d.d.“ (Novak 2005.).

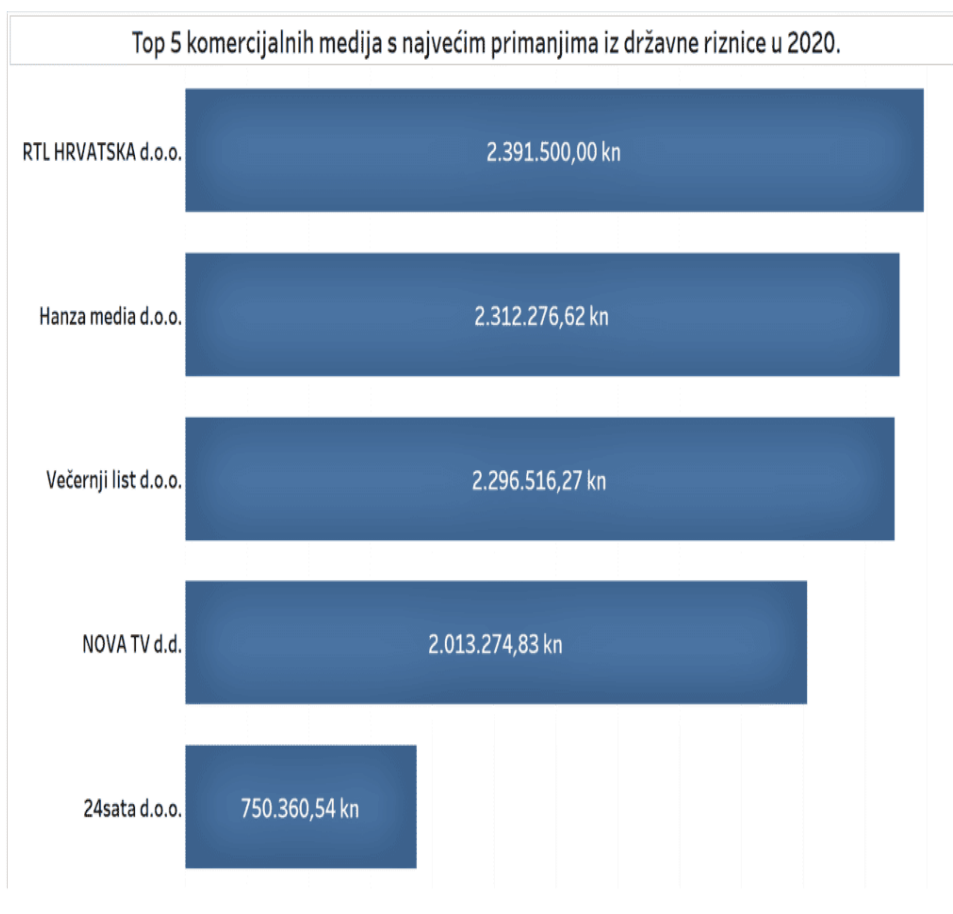
4.4. Sloboda medija u novije vrijeme

Nakon toga razdoblja Hrvatska je značajno napredovala u stvaranju sve neovisnijeg medijskog sustava, za koji je iznimno važno da se većinskim dijelom ne nalazi u vlasništvu države jer je na taj način političkim skupinama i vlasti puno teže ostvariti apsolutnu kontrolu nad objavom sadržaja. Pridonio je toj neovisnosti i razvoj i dostupnost novih tehnologija, zbog kojih svaki pojedinac može imati vlastiti medij i neometano objavljivati razne sadržaje dok god ne krši zakonske odredbe. Početkom 21. stoljeća razvoj slobodnih novih medija u Hrvatskoj, prvenstveno onih internetskih koji su bili u vlasništvu pojedinaca, potaknuo je nove društvene teme i razotkrio brojne mane društva i političkih elita, korupcijske afere i kriminalne aktivnosti, što je značajno pridonijelo i aktualizaciji takvih tema u tiskanim medijima, bez obzira na još uvijek popriličnu kontrolu objavljivanog sadržaja u tiskanim medijima. Princip je to „aktualnosti“ po kojem tiskani mediji bez obzira što možda i postoji utjecaj na uređivačku politiku, da bi bili relevantni, moraju pisati o aktualnim temama pokrenutim od strane drugih vrsta medija (pretežno internetskih), pridonoseći tako informiranju javnosti o temama o kojima bi možda bez postojanja privatnih internetskih istraživačkih medija izbjegavali pisati. Ipak, konzervativniji mediji kojima pripada i tisak još uvijek su često, možda ne cenzurirani u tradicionalnom smislu te riječi, nego više korišteni kao manipulativno sredstvo u svrhu kreiranja željenog javnog mišljenja od strane vlasti i moćnika, moglo bi se reći kontrolirani.

Kako Đuro Šušnjić (1990.) navodi, „prvo sredstvo kojim društvo svoje članove „dovodi u red“ je gruba sila, ali ona nije tako efikasna zbog toga što stvara otpor, mržnju, te je svrha svakog postupka „dovođenja u red“ stvaranje povoljne klime prihvaćanja svega što društvo zahtijeva

od svojih članova. Potrebno je učiniti da članovi društva sami uvide kolika je za njih dobrobit od nekog djelovanja iz centara moći, i da samo to poželev. Kako autor navodi, manipulator uvijek upozorava da ne želi mijenjati uvjerenja, stavove, i vrijednosti ljudi, nego samo naglašava da ono što on nudi zadovoljava upravo te stavove, uvjerenja, i vrijednosti koje ljudi žele.“ Tako i danas masovni mediji slove za alat pridobivanja naklonosti masa najčešće korištenog za zadobivanje političke podrške i preuzimanje upravljanja državnim sustavom, s krajnjim ciljem dobivanja moći. U takvim nastojanjima, iako su tradicionalni oblici cenzure postali dio povijesti, u suvremenom društvu 21. stoljeća liberalno-kapitalističke orijentacije u kojoj je glavno načelo borba za profitom i moći, može se govoriti o novim oblicima cenzure koji se razlikuju od tradicionalnih i koji su usmjereni na stvaranje gotove slike koju građani moraju imati o svim odlukama koje se donose na lokalnoj, državnoj ili globalnoj razini. „Nova cenzura je usmjerena na stvaranje privida, izmišljene stvarnosti, „simulakruma“, a sve za cilj da ju građani internaliziraju kao istinitu, a uvjetovana je i usmjeravana većinom potrebama tržišta“ (Ivezić 2016.) – novog izvora moći 21. stoljeća koji upravlja sustavima, financira, postavlja i smjenjuje vlasti, utječe na donošenje propisa i odluka političkih sustava i sl. U toj interesnoj trgovačkoj sprezi moćnici i političke elite koriste medije za plasiranje željenih informacija i kreiranje javnog mišljenja u svoju korist kamufliranu u termin medijskog praćenja i izvještavanja o aktivnostima javnih sustava što im medijske kuće i omogućavaju uz financijske marketinške protuusluge, ili u rigidnijem obliku u kojem javni sustavi „plaćaju da ih se ne dira“, odnosno oglašavaju se u medijima kako bi stekli naklonost koja im garantira sigurnost od objavljivanja neželjenog sadržaja o njima.

Prema istraživanjima koje je proveo novinar Ilko Ćimić na stranicama Gongga, na uzorku objavljenih oglasa tijekom prvih šest mjeseci 2020. godine u vodećim dnevnim novinama: Večernji list i Jutarnji list (Hanza media d.o.o.), na temelju grafikona vidljivo je kako su te dvije tiskovine među pet najbolje financijski stojećih medija.

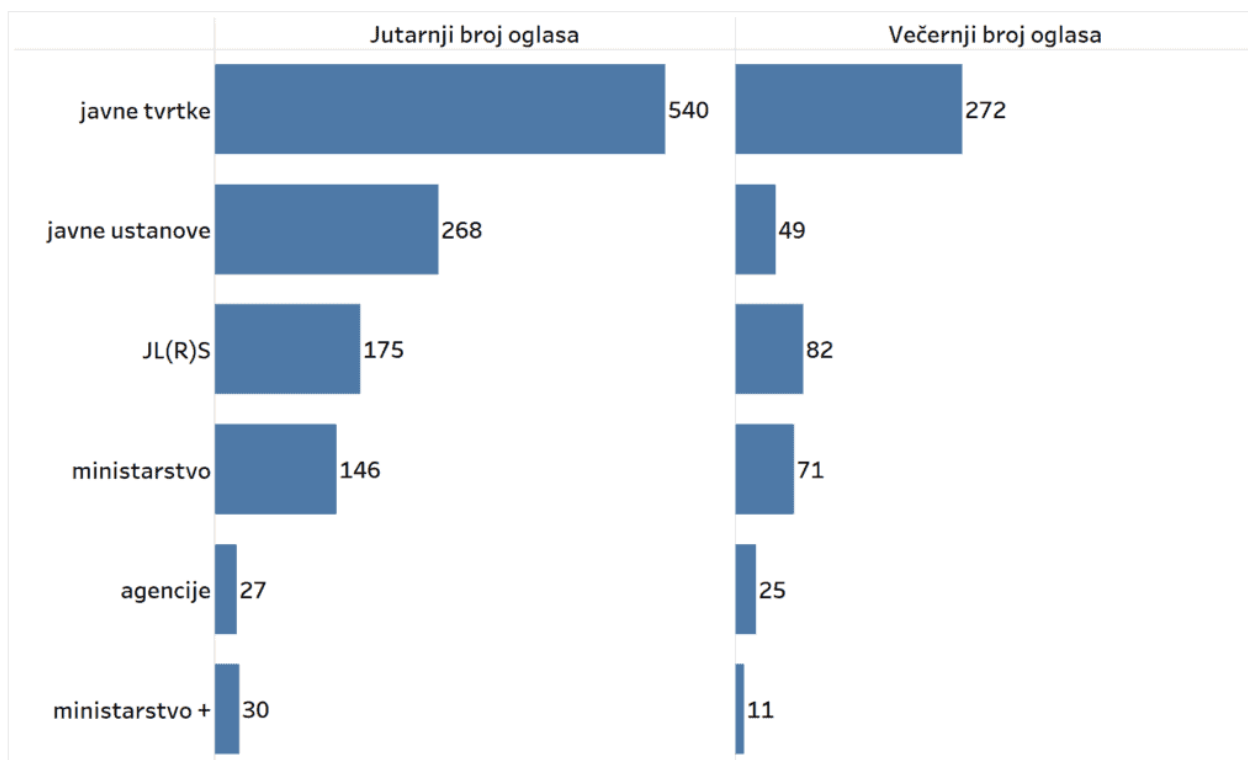

Grafikon 1.: Mediji s najvećim primanjima

Izvor: Gong.hr

Istraživanja su također pokazala u istom razdoblju od šest mjeseci u 2020. godini kako se javne tvrtke puno više oglašavaju od javnih tijela. Ministarstva se više uključuju u medijsku promidžbu s državnim tvrtkama što je u grafičkom prikazu prikazano kao „ministarstvo+“.

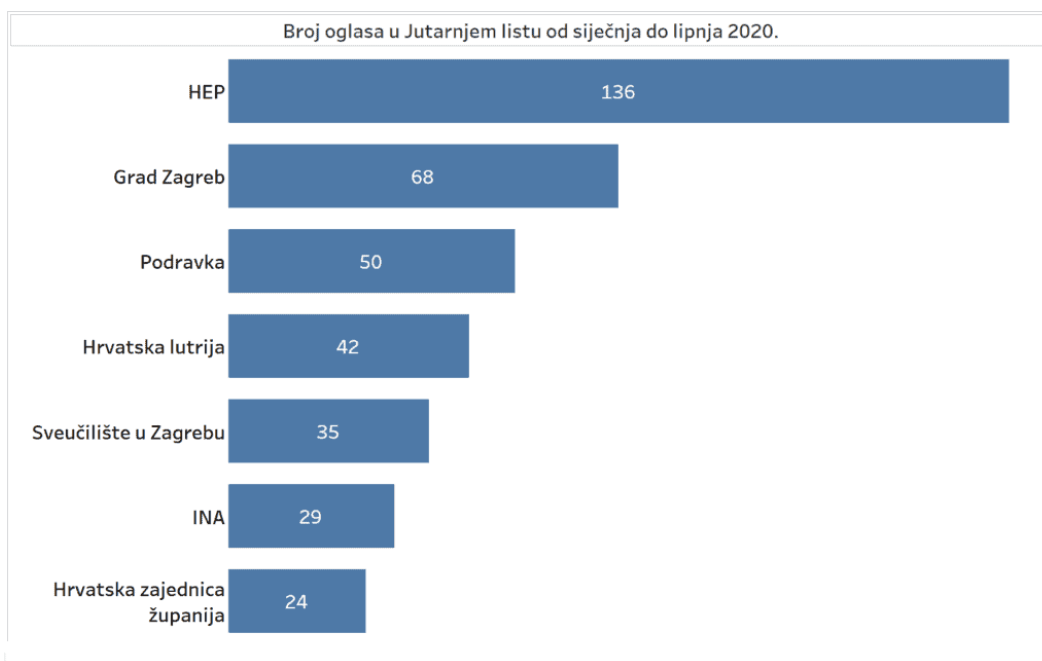

Grafikon 2.: Oglašavanje

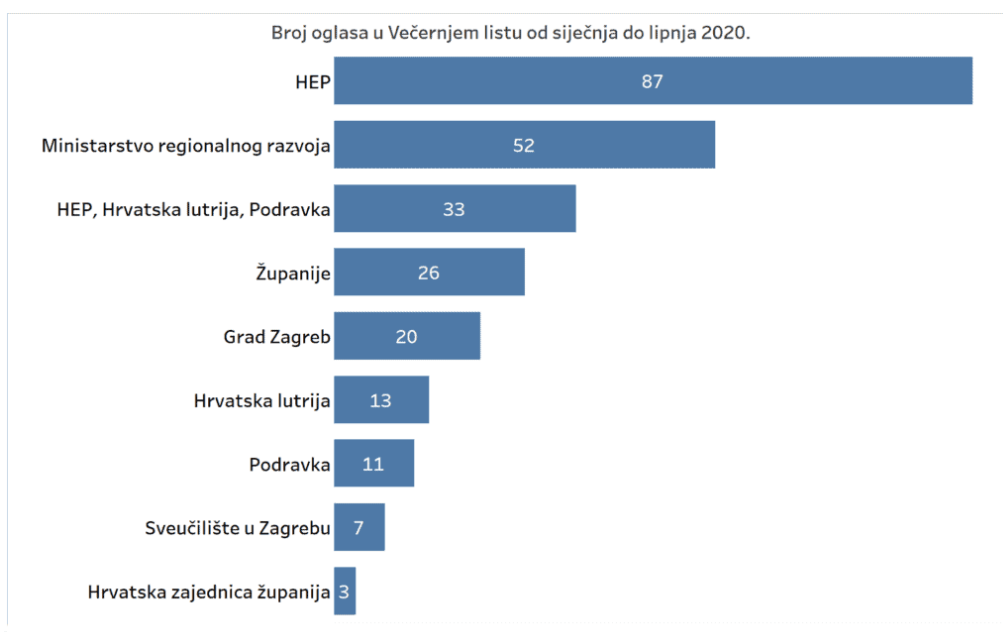
Izvor: Gong.hr

Najveći broj oglasa prema Večernjem listu i Jutarnjem listu u svrhu oglašavanja u medijima ima državna tvrtka HEP. Ona je u tisku bila zastupljena gotovo svakodnevno.

Grafikon 3.: Tvrtke koje se najviše oglašavaju

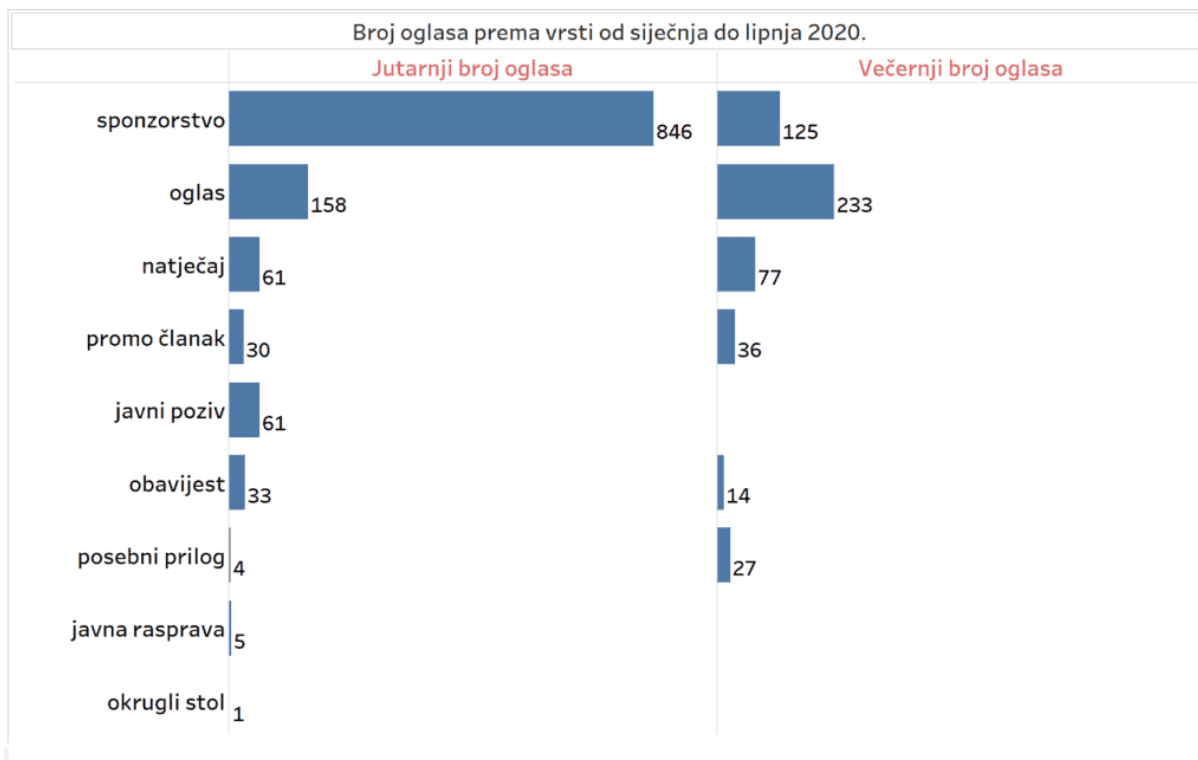
Izvor: Gong.hr

Grafikon 4.: Oglašavanje Večernji list

Izvor: Gong.hr

Iako na ograničenom broju uzorka, analiza oglasa prema učestalosti objave, kao i vrsti oglasa pokazuje kako se tijela javne vlasti, od ministarstva do državnih i komunalnih poduzeća najčešće oglašavaju preko sponzorstva različitih manifestacija, od kulturnih do sportskih, stručnih i specijalnih priloga u dvije najveće nacionalne dnevne novinske kuće, koje su prikazane na grafikonu.

Grafikon 5.: Vrsta oglasa

Izvor: Gong.hr

Kako i sama organizacija GONG – Građani organizirano nadgledaju glasanje kaže, "ovo istraživanje nije obuhvatilo analizu sadržaja, odnosno utjecaj državnih oglasa na izvještavanje o Vladi ili državnim tvrtkama koje su plaćale te oglase, a što se nameće kao poželjan i logičan nastavak istraživanja. Trend sve većeg broja sponzoriranog sadržaja i promotivnih članaka od strane države ili državnih kompanija u odnosu na klasične oglase također može imati značajni učinak na uređivačku politiku. Tako je dokumentirana razmjena među državom i medijima zapravo usluga koje država pruža oglasima u biranim medijima, koja se vraćaju kroz pogodovanje vlasti intenzitetom praćenja korupcijskih afera“ (gong.hr).

Zanimljivo je proučiti primjer bivšega gradonačelnika Zagreba koji nije ni pokušao prikriti utjecanje na javno mišljenje kada je u ime Grada Zagreba plaćenim oglasom pod nazivom „ISTINA JE!“ u tiskanim izdanjima Jutarnjeg i Večernjeg lista objavio proglas u svrhu zadobivanja javne podrške u izmjenama Generalnog urbanističkog plana grada, naravno sve financirano javnim sredstvima (telegram.hr).

GRAD ZAGREB

Drage Zagrepčanke i dragi Zagrepčani,

svjedoci smo kako već duže vrijeme, a posebno ovih dana do vas dopiru različite informacije vezane za Izmjene i dopune Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba.

U javnom prostoru, u atmosferi, usudujemo se reći, politikanstva i manipulacija po svaku cijenu, gube se iz vida činjenice i prava istina! Zato, istine radi, i vas koji trebate znati kontekst, uzroke i posljedice odluke koju trebaju donijeti gradski zastupnici, želimo istaknuti:

ISTINA JE!

Istina je da je Gradsko skupština Grada Zagreba donijela 2015. godine Odluku o izradi izmjena i dopuna Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba **kojom je započeo postupak izrade i donošenja izmjena i dopuna Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba.**

Istina je da je 2016. godine Odluku o izmjenama i dopunama Odluke o izradi izmjena i dopuna Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba, a kojom su odlukom utvrđeni ciljevi i programska polazišta za izradu i donošenje izmjena i dopuna Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba.

Istina je da je javna rasprava održana od 12. do 26. rujna 2017. godine, a ponovna javna rasprava od 31. srpnja do 14. kolovoza 2019. godine.

Istina je da su na Konačni prijedlog izmjena i dopuna Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba ishodene suglasnosti nadležnog Ministarstva graditeljstva i prostornoga uređenja, Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, te mišljenja Ministarstva zaštite okoliša i energetike.

Istina je da je Grad Zagreb donio Odluku o izradi Izmjena i dopuna GUP-a grada Zagreba jer **Zakon o prostornom uređenju** od 2014. godine do 2019. godine **zabranjuje** izradu novog Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba, a dozvoljava samo njegove izmjene i dopune, do donošenja Državnog plana prostornog razvoja.

Istina je da je rok za izradu Državnog plana prostornog razvoja bio 2 godine, najprije do kraja 2015. godine i da je prolongiran na kraj 2019. godine, a da do **danas nije upućen niti u javnu raspravu.**

Istina je da se prostorni planovi rade prema Pravilniku o sadržaju, mjerilima kartografskih prikaza, obveznim prostornim pokazateljima i standardu elaborata prostornih planova koji je izrađen još davne 1998. godine.

Istina je da je sukladno Zakonu o prostornom uređenju koji je stupio na snagu 1. siječnja 2014. godine propisan rok od 90 dana za donošenje novog pravilnika, a **novog pravilnika nema već 6 godina.**

Istina je da su predložene izmjene i dopune GUP-a grada Zagreba strateške i razvojne unatoč kritikama strukovnih udruga i da se preko GUP-a prelamaju svi interesi razvoja i zaštite prostora i aktivnosti što ga čini trenutno najkompleksnijim provedbenim dokumentom u RH.

Istina je da je potrebno omogućiti daljnji gospodarski razvoj i stvoriti okvir za realizaciju svih javnih potreba i zaštitu interesa Grada Zagreba i svih njegovih sugrađana.

Istina je da Grad Zagreb kontinuirano poduzima sve potrebne aktivnosti s ciljem izrade novog GUP-a grada Zagreba kao prostornog plana nove generacije koji će odgovarati izazovima 21. stoljeća.

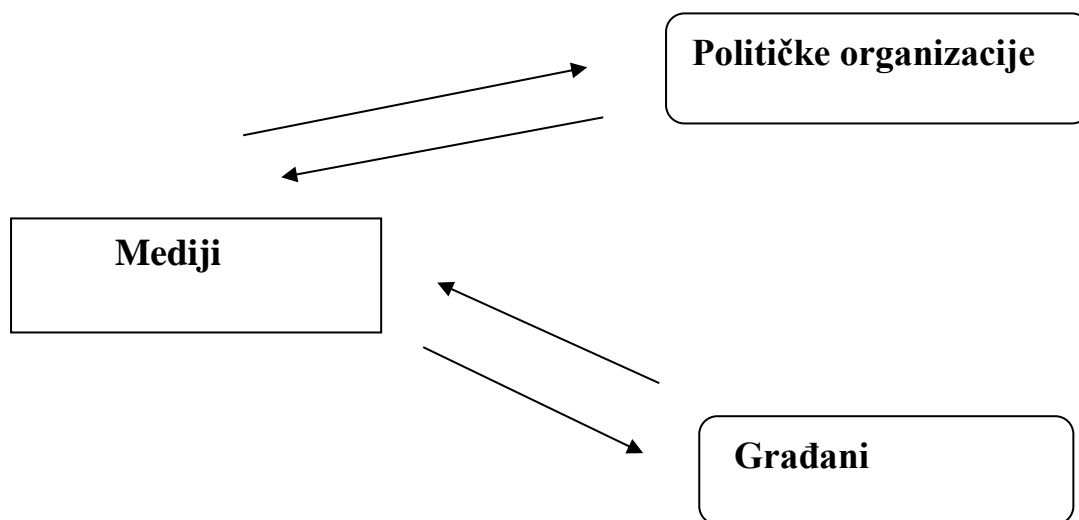
Istina je da zbog prethodno navedenih razloga do sada nije bilo moguće pokrenuti postupak izrade novog Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba.

Istina je da je potrebno donijeti ove Izmjene i dopune GUP-a grada Zagreba kako bi se stvorili prostorni preduvjeti kao odgovor na potrebe sugrađana koji se gomilaju cijelo desetljeće.

Grad Zagreb

Slika 1. Oglas Grada Zagreba objavljen u Jutarnjem i Večernjem listu u veljači 2022. godine

Takve su razmjene nužne za političko komuniciranje političkih organizacija s građanima, no i za *feedback*, odnosno osluškivanje mišljenja javnosti, pri čemu medije doslovno možemo definirati prema etimologiji riječi medij (lat. *medium*: sredstvo).

Slika 2.: Razmjena

Izvor: autor izradio prema izvoru „Akteri političke komunikacije u međusobnoj komunikaciji“ (Tomić 2005.)

Dr. sc. Željana Ivanuš, predavačica Odsjeka za novinarstvo i medijsku produkciju Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, provela je istraživanje na uzorku od 141 ispitanika koje je pokazalo da su oglašivači na prvom mjestu vanjskih čimbenika koji utječu na novinare. Možemo reći da oni ne utječu samo izravno, primjerice prijetnjama o povlačenju oglasa iz medija koji se usudi otvoriti određenu temu povezanu s oglašivačem, nego i neizravno preko svojih kontakata unutar te iste medijske kuće, preko kojih kontroliraju i utječu na objavljivanje

sadržaja, odnosno neobjavljivanje po njih štetnih sadržaja, ili objavljivanje sadržaja štetnih po njihove neprijatelje.

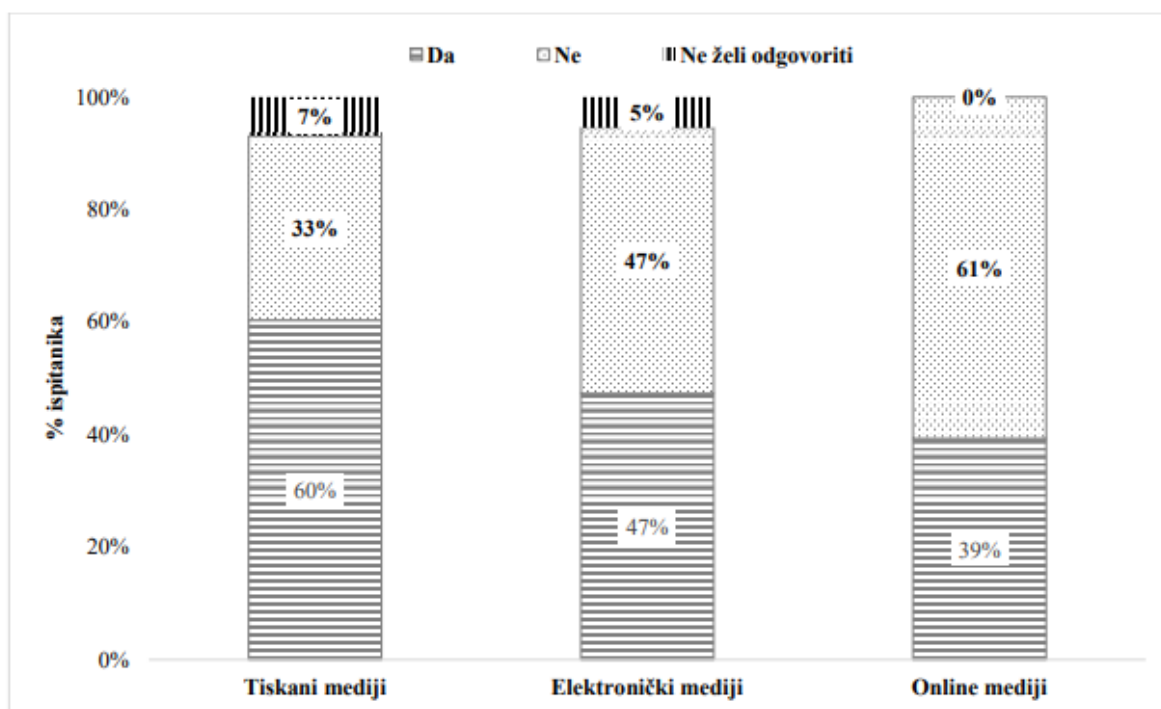
Također, kada se ispitanike pitalo što vide kao najveće probleme medija u Hrvatskoj, oni su na prvo mjesto stavili utjecaj politike, na drugom su mjestu urednici podložni pritiscima, a na trećem su razni lobiji. Očito je da postoji povezanost između glavnoga unutarnjeg čimbenika koji utječe na rad novinara, a to su urednici i percepcije glavnog problema medija u Hrvatskoj, a to je utjecaj politike. Naime, politika na medije utječe upravo preko urednika koji onda kreiraju sadržaj kako ga diktiraju politički krugovi. (NOVINARSKA ETIČNOST POD PRITISKOM INTERESNIH SKUPINA – ISKUSTVA HRVATSKIH NOVINARA Media, Culture and Public Relations 12, 2021.).

Takav način utjecaja na objavljivanje sadržaja po definiciji neovisno i nepristrano novinarstvo znatno je približilo, ponekad čak i prepustilo, po definiciji orkestriranima i pristranima odnosima s javnošću, odnosno PR-u, koji za cilj ima proklamiranje strane koja ima utjecaj i financira medijsku organizaciju.

Također, od ukupnog broja ispitanika, 51,1 % novinara doživjelo je cenzuriranje vlastitog rada, a novinari tiskanih medija u znatno su se većem postotku (60 %) suočili s cenzurom od novinara *online* medija (39 %) (NOVINARSKA ETIČNOST POD PRITISKOM INTERESNIH SKUPINA – ISKUSTVA HRVATSKIH NOVINARA Media, Culture and Public Relations 12, 2021.).

Razlog tome može se prepoznati u vlasničkim strukturama tiskanih medija, koje su najčešće u protekla tri desetljeća bile u uskoj sprezi s najčešće lokalnim političkim vođama.

Među ispitanicima koji su se susreli s cenzurom najčešći razlog bio je utjecaj politike, navodi ga 68 % ispitanih novinara. Zatim slijedi utjecaj oglašivača, što navodi 47 % cenzuriranih novinara, a 44 % cenzuriranih novinara navodi odluke uredništva kao razlog cenzure (NOVINARSKA ETIČNOST POD PRITISKOM INTERESNIH SKUPINA – ISKUSTVA HRVATSKIH NOVINARA Media, Culture and Public Relations 12, 2021.).

Grafikon 6: Iskustvo s cenzuriranjem radova: Razlike s obzirom na vrstu medija (autorica: Željana Ivanuš 2021.)

Iz prikaza vidimo da je cenzuriranje radova daleko najzastupljenije u tiskanim medijima, poprilično manje u elektroničkim medijima (televizija, radio) te najmanje u *online* medijima (internetski portali, blogovi i sl.). Logično je to i s obzirom na to da su danas mogućnosti za otvaranje neovisnih *online* medija vrlo velike, s obzirom na jednostavnu distribuciju informacija (jedna osoba može upravljati cijelim sustavom) i male troškove održavanja sustava (nije potrebna tehnička oprema osim računala i interneta te zakupa *online* prostora čiji troškovi nisu veliki).

Iz perspektive javnosti o tome tko vrši kontrolu nad medijima, temeljem provedene studije koju su u publikaciji objavili Igor Kanižaj i Božo Skoko „građani su se po pitanju percepcije ograničenja slobode medija izjasnili da „64% građana vjeruje da slobodu izvještavanja novinara ograničavaju političari, 45% smatra da to čini Vlada, 29% gospodarske elite, tajkuni i velike kompanije, a 22% ispitanika misli da najveći pritisak na slobodu novinara vrše sami vlasnici medija i 11% smatra da to čine sami novinari autocenzurom.“ (Kanižaj i Skoko 2010.)

4.5. Novi oblici cenzure

Uređivačke politike u novom se dobu zasigurno više nego prije orijentiraju prema „potrebama tržišta i proizvodnji profita, te prikrivaju one informacije koje bi mogle štetiti kapitalu, te je novi oblik cenzure tržišno reguliran, i to u više aspekata. Jedan od njih i najvažniji je da su vlasnici medija, vlasnici sredstava za proizvodnju informacija, raznih znanstvenih, kulturnih, obrazovnih, političkih i sličnih sadržaja oni koji određuju koji će se sadržaji plasirati javnosti. Ovaj proces, naravno, vrijedi i u obrnutom smjeru, pa je i samom pojedincu onemogućeno prigovarati, kako državama tako i moćnim kompanijama, s tom razlikom (od “tradicionalnog” modela) što je nekada pojedinac imao spoznaju koju mu je bilo zabranjeno širiti (na primjer, da je Zemlja okrugla), dok mu je danas pristup spoznajama onemogućen ili barem doziran, prilagođen“ (Ivezić 2016.). Logičan je to splet okolnosti u tržišnim ekonomijama orijentiranima na profit u kojima politička vlast više nema nužno i kontrolu nad svim financijama i upravljačkim sustavima medija, uz možda i najvažniji čimbenik koji utječe na sve manju ovisnost medija o politici, a to je sve veća korporativnost, odnosno preuzimanje hrvatskih medijskih kuća od strane velikih europskih medijskih grupa kojima ni lokalna ni državna politika nisu u fokusu interesa koliko je profit i tržište, i to na globalnoj razini.

U suvremenim društvima ljudi misle da su slobodni, a sloboda i sigurnost najvažniji im je kriterij za zadovoljstvo životom. Zato u razvijenim demokracijama cenzura više nema učinka i nije ju moguće provoditi na staromodan način. Najučinkovitija kontrola u suvremenim je demokratskim društvima kontrola misli, odnosno držanje fokusa na željenim temama i informacijama, zajedno sa sustavima indoktrinacije (mediji, obrazovanje, religija). Sama indoktrinacija u kulturološkom smislu nameće nam stavove i vrijednosti većine, odnosno definira „normalno“ kojem svi trebamo težiti, a odbijanje držanja takvih normi za sobom povlači sankcije, odnosno odbacivanje društva.

Samim razvojem društva i „sloboda“ uz spregu s novim tehnologijama i izučenim metodama utjecaja na javno mišljenje, u društvu se razvila velika kontrola kvalitete i protoka informacija i mišljenja, puno netransparentnija nego prije kad je određena zabrana bila normativna pa se mogla jasno tumačiti i iskazati.

Danas se u uređenim demokratskim društvima kontrola provodi na nevidljivim razinama od strane nevidljivih organizacija i osoba razvijajući tako nevidljiv, ali snažan utjecaj na čovjeka

praktički od njegova rođenja. „Novo društvo je isto tako društvo vjernika. Kao što je u srednjem vijeku bilo važno održavanje korpusa vjernika, tako je sad isto tako važno održavanje onih koji uronjeni u simulakrum nove zbilje ne smiju sumnjati u činjenicu da žive u najboljem i najrazvijenijem društvu do sada i gdje su slobodni. Ako se vjera poljulja, poremeti, to onda komplicira postupak vladanja. Hereza se i dalje progoni i kažnjava“ (Ivezić 2016.). No kažnjava se na slične načine kao i u to vrijeme. One manje opasne pojedince koji su glasni zagovornici drugog i drugačijeg mišljenja od nametnutog *mainstream* pravca proglašava se „ludima“ i postaju nepoželjni u društvu, a u slučaju bilo kakvog organiziranog kršenja nametnutih društvenih istina, misleći pritom najprije na nepoželjne uredničke politike, glavne i odgovorne krivce progoni se na razne načine, od konstruiranja kojekakvih afera ili rapidnog utvrđivanja krimena kršenja nekog zakona, do samih prijetnji sigurnosti i životu, i njih samih i njihovih obitelji, čemu je najpoznatiji primjer na ovim prostorima ubojstvo vlasnika i urednika tjednika Nacional Ive Pukanića 2008. godine.

5. USPOREDBA HRVATSKE I SVIJETA

„Svake se godine 3. svibnja obilježava Svjetski dan slobode medija. Taj datum 1993. godine je Opća skupština UN-a proglasila kako bi se, između ostaloga, proslavila temeljna načela slobode medija te odala počast novinarima koji su izgubili živote izvršavajući svoje novinarske zadaće. Tema je bila “Informacije kao javno dobro”, za koju generalna direktorica UNESCO-a, Audrey Azoulay, kaže kako “Skreće pozornost na ključnu ulogu slobodnih i profesionalnih novinara u stvaranju i širenju tih informacija, rješavajući se pogrešnih informacija i drugog štetnog sadržaja” (mimladi.hr).

Pitanje suzbijanja „pogrešnih informacija i drugog štetnog sadržaja” sa svrhom očuvanja općega dobra, pitanje cenzure, ni u kojem slučaju nije isključiva odgovornost novinarske profesije. U novinarskoj profesiji neodricanje vrijednosti i značaja prenošenja istine otvara rasprave o problemu kontrole pisane i izgovorene riječi. "Jedan je nesumnjivi znak za demokraciju i pravnu sigurnost u nekoj zemlji – sloboda tiska. Jer države u kojima novinari ne smiju kritizirati ono što je u njima loše, ne poštuju ni ostala temeljna prava. Čak i u demokratskim sustavima uređenih zemalja novinar često iznova mora te slobode braniti, a ponekad se i za njih izboriti" (dw.com).

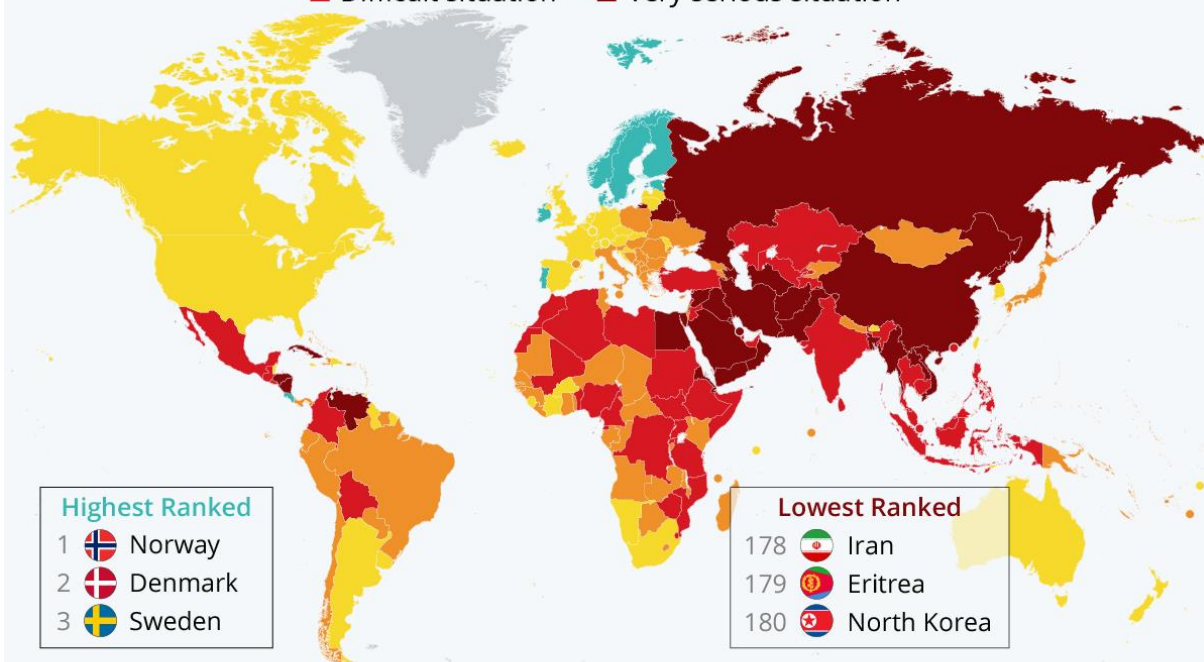
Generalni je zaključak da u demokratskim modernim društvenim sustavima novinarstvo i mediji imaju veću slobodu djelovanja, na što utječe kultura, razvijenost, tradicija i sl.

Nordijske su zemlje na vrhu ljestvice Indeksa slobode tiska, a Norveška zauzima prvo mjesto. Već godinama njima je uz bok i Portugal. Nešto lošija, ali još uvijek zadovoljavajuća situacija u središnjoj je i zapadnoj Europi, na sjevernoameričkom kontinentu, u Australiji, Južnoafričkoj Republici, Argentini te Hrvatskoj koja je predvodnica jugoistočnog dijela Europe u pitanju medijskih Sloboda. Najlošija je situacija očekivano u lošim demokratskim i nedemokratskim sustavima Azije, Srednje i Južne Amerike te Afrike, gdje i u društvu prevladavaju siromaštvo, totalitarizam, šerijat, kriminal, korupcija i sl., što se može vidjeti na slici 2.

The State of World Press Freedom

Countries ranked by level of press freedom in 2022

■ Good situation   ■ Satisfactory situation   ■ Noticeable problems
■ Difficult situation   ■ Very serious situation

Source: Reporters Without Borders World Press Freedom Index

statista

Slika 3.: Sloboda tiska u svijetu

Izvor: statista.com (2023.)

Slika prikazuje Indeks slobode u svijetu, odnosno vizualizira razinu slobode medija. Prema ovome Indexu možemo potvrditi da su najslobodniji mediji u skandinavskim zemljama uz Irsku i Portugal. Najgori status u pogledu slobode medija imaju Iran, Eritreja i Sjeverna Koreja, čime se može potvrditi zaključak da su šerijatske zemlje najsiromašnije zemlje ili pak totalitarističke zemlje, kao i u većini drugih pitanja, i u pitanju slobode medija značajno zaostale za demokratskim razvijenim društvima.

Hrvatska je u 2022. godini ocjenjena kao 48. od 180 zemalja, sa značajnim skokom na ljestvici u posljednjih pet godina te kao najbolja u svome okruženju (ispod Hrvatske osim očekivano istočnih i južnih susjeda ostale su i sve ostale susjedne zemlje – Slovenija, Italija i Mađarska).

Plasman Hrvatske na rang-listi zemalja po slobodi medija u posljednjih pet godina:

- 2018. godine – 69. mjesto
- 2019. godine – 64. mjesto (+5)
- 2020. godine – 59. mjesto (+5)
- 2021. godine – 56. mjesto (+3)
- 2022. godine – 48. mjesto (+8).

Važnost slobode medija u cijelom je svijetu važna jer je značajan pokazatelj razvijenosti cijelog društva, što je vrlo očito iz svih relevantnih istraživanja koja nam pokazuju da su države s razvijenom slobodom medija ujedno i najrazvijenije države svijeta i obratno. U Europskoj uniji prava na slobodu izražavanja zapisana su u Povelji EU-a o temeljnim pravima i to u članku 11. koji govori o slobodi izražavanja i informiranja:

1. „Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu mišljenja te primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja tijela javne vlasti i bez obzira na granice.
2. Poštuju se sloboda i pluralizam medija.“ (fra.europa.eu/)

Svakako, pri tome je važno poštivanje prava drugih i drugačiji društvenih zajednica i pojedinaca te se pod krinkom slobode ne smije ugrožavati pravo drugih (sloboda medija mora poštivati slobodu čovjeka).

S druge strane, posljednjih su godina u Republici Hrvatskoj razne skupine koje pokušavaju utjecati na objavljivanje medijskih sadržaja, fokus s utjecaja preko zakonodavne vlasti koja podrazumijeva donošenje propisa o ograničavanju slobode medija po otprije poznatim modelima ili pak izvršne vlasti koja je čak i u Republici Hrvatskoj devedesetih godina prošlog stoljeća represivnim metodama utjecala na slobode medijskih kuća, prebacile na sudbenu vlast preko koje stvaraju pritisak na medije na način da pokreću sudske postupke s velikim odštetnim zahtjevima za objave informacija koje bi eventualno mogle naštetiti njihovom imidžu ili djelovanju, a svaka takva pozitivna presuda opasnost je za opstanak medija. Tako je sredinom

2022. godine u Republici Hrvatskoj aktivno bilo više od 900 sudskih procesa protiv novinara i medijskih kuća s ukupnim odštetnim zahtjevom od preko 9 milijuna eura. (jutarnji.hr)

Cjelokupno društvo i državu takva situacija stavlja u novi izazov jasne definicije i regulacije prava na slobodu izražavanja u medijima usporedno s nedvojbenim poštivanjem slobode pojedinca i društvenih skupina.

6. ZAKLJUČAK

U današnje vrijeme mladim je generacijama cenzura postala staromodan naziv za neku davnu povijesnu borbu, s jedne strane vlasti koja zabranjuje određena djela i pisanje o određenim temama ili općenito kritičko pisanje, a druge strane borbu autora za slobodu izražavanja.

Povijest nas je naučila da zabrane u društvu najčešće nemaju dugoročnog odgovarajućeg učinka, pa tako i kada je u pitanju cenzura. Klasična cenzura sve više postaje samo mračna uspomena na prošla vremena, a danas je masovno zamijenjena raznim pojmovima i metodama utjecanja kao što su primjerice utjecaj, lobiranje, spin tehnike...

U devedesetim godinama dvadesetog stoljeća ljudska je komunikacija doživjela još jednu veliku revoluciju, najveću nakon izuma tiska – razvojem internetske komunikacije otvorene su nove mogućnosti širenja informacija, što je u demokratskim zemljama uvelike otežalo kontrolu nad dostupnim sadržajem, pa cenzura i tehnički gledajući sve manje ima smisla.

Gledajući u budućnost, sve se slabije piše o temama koje nisu nametnuti *mainstream* jer nisu isplative i postoji veliki rizik autora da izgubi relevantnost i podršku urednika (koji je također ovisan o financijskoj podršci oglašivača i sponzora) te da ga prozovu teoretičarom zavjera, često i „luđakom“. Više se isplati baviti „odnosima s javnošću“, odnosno radom u korist vladajućih, bogatih i moćnih jer to donosi profit i opstanak, ili s druge strane u rjeđim slučajevima baviti se rizičnim istraživačkim pisanjem koje privlači čitatelje, ali često ima neizvjestan opstanak u budućnosti. S druge strane, kako Pavao Pavličić kaže: „Eh, gdje su ona lijepa vremena kad su se knjige zabranjivale!... čim bi se raščulo to o zabrani, nastala bi potraga za proskribiranim naslovom. On bi postao neka vrsta kriznog artikla, i bilo je pravo umijeće domoći se te dragocjenosti“ (matica.hr), te je ta cenzura knjigama donosila i važnost i povijesnu ulogu u društvu, kao i ulogu esencijalnog proizvoda u smislu očuvanja vrijednosti, tradicije, kulture i opstojnosti naroda u stoljećima nemira, uzurpacije, pokušaja raznih asimilacija i sl.

Danas kada više nema svrhe da vlast pokušava spriječiti ljude da dođu do informacija, učinkovito je jedino da se distribucija informacija sprječava pritiskom na autore, što bi moglo rezultirati autocenzurom, ili da informacije koje su dostupne javnosti lobi za kojeg je objava sadržaja štetna okrene u svoju korist (optuži političke neprijatelje ili neke nepoželjne skupine za utjecaj na objavljivanje informacija), ili da ako se radi o nepoželjnim informacijama, relativizira ih i proglasi teorijom zavjere.

Može se reći da je na te načine tradicionalna cenzura doživjela značajnu transformaciju odnosno modernizaciju, no svrha joj je bila i ostala ista – utjecaj na javno mišljenje u svrhu želje za očuvanjem postojećeg sustava i poretka.

POPIS LITERATURE

1. Alić, S. (2014) (Mas)medijski korijeni totalitarizma, Zbornik radova s drugog znanstvenog skupa „Dani praktičke filozofije“, Osijek: Filozofski fakultet Osijek (10–120)
2. Arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1585 (pristup 15.3.2023.)
3. Cenzura.// Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (pristup: 15. 3. 2023.)
4. Chomsky, N. (2006) Mediji, propaganda i sistem. Zagreb: Što Čitaš? (14–60)
5. Čačić-Kumpes, J., Kumpes, J. (2005) Etničke manjine: elementi definiranja i hijerarhizacija prava na razliku, Zagreb, Migracijske i etničke teme 3, 173–186
6. Duraković, L. (2018) Politička misao, Radina Vučetić Monopol na istinu. Partija, kultura i cenzura u Srbiji šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka 55 (1): 137–141, str. 138
7. Dw.com/hr/uz-svjetski-dan-medija-ubojstvo-kao-cenzura/a-2280547 (pristup15.3.2023.)
8. Fra.europa.eu/hr/eu-charter/article/11-sloboda-izrazavanja-i-informiranja (pristup: 23. 3. 2023.)
9. Gong.hr, <https://gong.hr/2021/12/29/drzavno-oglasavanje-milijuni-iz-proracuna-i-drzavnih-tvrtki-slijevaju-se-u-birane-medije/> (pristup: 2. 2. 2023.)
10. Hebrang Grgić, I. (2008) CENZURA, Zagreb (154)
11. HDA, Fond RSUP-SRH-SDS (1561), 0131.18
12. Ivanuš, Ž. (2021) Novinarska etičnost pod pritiskom interesnih skupina – iskustva hrvatskih novinara, Mediji, kultura i odnosi s javnostima, 12, (1): 73–90, str. 85
13. Ivezić, Vesna (2016) Lica cenzure. Sloboda mišljenja i kreativnost u uvjetima tržišno orijentiranog društva, Časopis filozofije medija In Medias Res, Vol 5, br. 9, str. 1428
14. Jergović, B. (2003) Zakonske promjene i tisak od 1990. do 2002., Politička misao, XL (1): 92–108, str. 97.
15. Jutarnji.hr/globus/politika/protiv-novinar-a-i-medija-u-hrvatskoj-se-vodi-vise-od-900-sudskih-procesa-s-ukupnim-odstetnim-zahtjevom-od-68-milijuna-kuna-15213240 (pristup: 23. 3. 2023.)
16. Kanižaj, I., Skoko, B. (2010) Mitovi i istine o novinarskoj profesiji: Imidž novinara u hrvatskoj javnosti. Zagreb: Medijske studije, 1 (1-2): 20–39

17. Knezović, Z. (1992) Obilježja boljševizacije hrvatske kulture (1945.—1947.) Časopis za suvremenu povijest 24, 101–133, str. 103
18. Knezović, Z. (1992) Obilježja boljševizacije hrvatske kulture (1945.—1947.) Časopis za suvremenu povijest 24, 101–133, str. 110
19. Kunczik, M., Zipfel, A. (2006) Uvod u znanost o medijima i komunikologiju. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert
20. Labus, A. (2011) Informatologia, 44 (3): 214–220. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/72603>
21. Labus, A. (2009) Upravljanje medijima, cenzura, te položaj i uloga novinara u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, *Studia lexicographica*, 3 (1–2, 4–5): 99–126, str. 103, 105
22. Library.fes.de, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/04582.pdf> (14, 15, 74–78, 259, 262–263) (pristup: 22. 10. 2022.)
23. McQuail, J. (1992) *Media Performance*, SAGE Publications, London/Newbury Park/New Delhi, str. 35
24. Matica.hr, <https://www.matica.hr/vijenac/321/zabranjena-knjiga-7337/> (pristup: 20. 1. 2023.)
25. Metapedia.org, <https://hr.metapedia.org/wiki/Cenzura?cv=1&session-id=55957c3c579e4c8a9f66055c5bac2ee6>, (pristup: 15. 3. 2023.)
26. Mimpladi.hr, <https://mimpladi.hr/2021/05/04/kontrola-slobode/> (pristup: 2. 2. 2023.)
27. Novak, B. (2005) *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga

28. Panić, Matija (2017) CENZURA ODOZDO: PRILOG TEORIJSKOJ RASPRAVI O CENZURI, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, 4, 25–44, str. 27.
29. Panić, Matija (2017) CENZURA ODOZDO: PRILOG TEORIJSKOJ RASPRAVI O CENZURI, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, 4, 25–44, str. 30.
30. Panić, Matija (2017) CENZURA ODOZDO: PRILOG TEORIJSKOJ RASPRAVI O CENZURI, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, 4, 25–44, str. 31.
31. Službeni glasnik Ministarstva nastave 1, 5 (1941), str. 284. Navedeno prema: Turčinec, Z., *Cenzura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 2000.*, str. 81.
32. Spomen knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10.4.1941.-10.4.1942. (1942), *Državni izvještajni i promičbeni ured u Zagrebu, Zagreb*, str. 40.
33. Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske, Zagreb, 1942., str. 38. Navedeno prema: Grbelja, J. *Uništeni naraštaj: tragične sudbine novinara NDH. Zagreb: Regoč, 2000.*, str. 21–22.
34. Stipčević, A. (1992) *Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti*
35. Stipčević, A. (1994) *O savršenom cenzoru: iliti praktični priručnik za borbu protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske*, str. 7–11, 13–16, 18–28, 53–59
36. Stipčević, A. (1997) *Priča o hrvatskom biografskom leksikonu pokušaj ubojstva jedne knjige. Zagreb: Matica hrvatska*, str. 6.
37. Stipčević, A. (2005) *Tiskari kao cenzori u Hrvatskoj 1945.-1990.*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 48, str. 1–15
38. Stipčević, A. (2000) *Zabranjene knjige u franjevačkim knjižnicama u Hrvatskoj, Kloštar Ivanić: Knjižnica franjevačkog samostana Kloštar Ivanić*
39. Stipčević, A. (1992) *Cenzura u knjižnicama. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije*, str. 133
40. *Svim organizacijama i komitetima KPJ, CK KPJ Kontrolna komisija, CK SKH, 1945. VII 16.*
41. Telegram.hr, <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/gradani-zagreba-platili-sucijelu-stranicu-oglasa-u-novinama-da-bi-milan-bandic-iznio-svoju-istinu/> (pristup: 13. 1. 2023.)
42. Vegh, Željko (2015) *Sudbina hrvatskih knjiga kršćanske tematike i nadahnuća u Gradskoj knjižnici u Zagrebu u doba komunizma, KROATOLOGIJA* 61-2: 27–28.

43. Zakon.hr, <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> - članak 38. (pristup: 22. 10. 2022.)
44. Zakon.hr, <https://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>-članak 3., 4. (pristup: 20. 10. 2022.)

POPIS SLIKA

Slika 1.: Oglas Grada Zagreba, izvor: Jutarnji i Večernji list u veljači 2022. godine, str. 18

Slika 2.: Razmjena, izvor: izrađeno prema „Akteri političke komunikacije u međusobnoj komunikaciji“ (Z. Tomić, 2005.), str. 19

Slika 3.: Sloboda tiska u svijetu, izvor: statista.com (2023.), <https://www.statista.com/chart/13640/press-freedom-index/> (pristup: 6. 1. 2023.), str. 23

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1.: Mediji s najvećim primanjima, izvor: <https://gong.hr/2021/12/29/drzavno-oglasavanje-milijuni-iz-proracuna-i-drzavnih-tvrtki-slijevaju-se-u-birane-medije/> str. 14.

Grafikon 2.: Oglašavanje, izvor: <https://gong.hr/2021/12/29/drzavno-oglasavanje-milijuni-iz-proracuna-i-drzavnih-tvrtki-slijevaju-se-u-birane-medije/> str. 15.

Grafikon 3.: Tvrtke koje se najviše oglašavaju, izvor: <https://gong.hr/2021/12/29/drzavno-oglasavanje-milijuni-iz-proracuna-i-drzavnih-tvrtki-slijevaju-se-u-birane-medije/> str. 16.

Grafikon 4.: Oglašavanje Večernji list, izvor: <https://gong.hr/2021/12/29/drzavno-oglasavanje-milijuni-iz-proracuna-i-drzavnih-tvrtki-slijevaju-se-u-birane-medije/> str. 16.

Grafikon 5.: Vrsta oglasa, izvor: https://gong.hr/2021/12/29/drzavno-oglasavanje-milijuni-iz-proracuna-i-drzavnih-tvrtki-slijevaju-se-u-birane-medije str. 17.

Grafikon 6.: Iskustvo s cenzuriranjem radova: Razlike s obzirom na vrstu medija (autorica: Željana Ivanuš 2021.)